

บทที่ 7

ภูมิปัญญาด้านการสอน : สิ่งการสอน

สิ่งที่สอน คือ เนื้อหาที่สอน หรือสาระที่สอน สิ่งการสอนที่ปรากฏในวรรณกรรม
หนึ่งตะลุมอาจจำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ วิสัยโลก คุณธรรมและจริยธรรม และสังคม
ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. วิสัยโลก

วิสัยโลกหรือธรรมคาโลก คือ ความจริงของโลก หรือความจริงของชีวิต
ในวรรณกรรมหนึ่งตะลุมได้กล่าวถึงวิสัยโลกหรือความจริงของโลกไว้หลายประการ
ซึ่งอาจจำแนกได้ดังนี้

1.1 มนุษย์สัตว์ย่อมรักลูก

วิสัยมนุษย์สัตว์ย่อมรักลูกปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะลุมบางเรื่องดังตัวอย่าง เช่น
เรื่องสายเลือดลูกลับ ของ ฉันทน์ อรุมต ตอนพระนางประภาวดี ซึ่งถูกโจรสลัดลักข่มขืน
พระนางตั้งภรรรค์ ด้วยความเคียดแค้นลูกในครรภ์ พระนางตัดสินจะทำลายเสีย แต่ด้วยวิสัย
มนุษย์สัตว์ย่อมรักลูก พระนางจึงเปลี่ยนใจกลับเข้าวัง เมื่อได้ยินหญิงคนใช้พระมหาอุปราชา
ร้องเพลงกล่อมลูก พรรณนาความจริงซึ่งตรงกับความรู้สึกของพระนางว่า มนุษย์สัตว์ย่อมรัก
ลูก ดังนี้

“ยังตรีกตราชาวรณ์เข้าก่อนคิบั
จักจั้นแจ้วแจ้วเสียงเกลี้ยงกลมไกล
น้ำค้างพรหมชายเมื่อใกล้รุ่ง
ความเกลียดลูกรีบหนีสามีมา
ครั้นผ่านมาน้ำวังอุปราชา

จนคิดคืนเดือนดับไม่หลับไหล
สกุฎไก่อ้อง โภกิลากา
พระนางมุงเมียงมองจากห้องหา
จะเกิดฆ่าเสียสักห้องไม่ต้องการ
ยิ่งอาฆาตแค้นใจเหมือนไฟผลาญ

จะใคร่พาให้เป็นภัสสุลิกาพ
 จะเจื้อยแจ้วแว่วหวานกังวานแว่ว
 เสียงกล่อมลูกใกล้รุ่งอยู่เดือนกลาง
 หอึงคนใช้ใกล้ชิดของพระสุรียา
 หนาวพระพายใกล้สว่างนำค้ำพรหม
 เจ้ากำพร้ามาเกิดกับอกแม่
 พ่อยอดชายตายจากลูกแม่ไป
 ถึงยากไร้ไม่ทิ้งเจ้ามิ่งขวัญ
 เลือครักแม่เป็นน้ำนมมิรา
 ผู้หญิงใดไม่รักลูกของตัวเอง
 ดวงใจของแม่จงสำราญ
 หัวอกแม่แต่ซันถึงไม้ทิ้งบุตร
 เป็นมณุษย์หรือจะทิ้งลูกยา
 พระนางนั่งฟังขับกลับลมสด
 ถึงลูกซู่แม่ก็รู้อยู่แก่ใจ
 ผู้หญิงนั้นซันทาสุปราชใช้
 ตัวเรานี้ก็เป็นคนสำคัญ
 ลูกเขาค่าว่าไม่รักลูกของตัวเอง
 กลับใจอ่อนก่อนรุ่งทิวากาล

แต่บันดาลได้ยินเสียงสำเนียงนาง
 ปานปีแก้วกริดกรายใกล้สว่าง
 สมเด็จพระนางหุคยั้งฟังคารม
 กล่อมนิทราลูกน้อยสนิทสนม
 เจ้าคิ้มนมแล้วจงนอนเกิดดวงใจ
 ได้เห็นแต่มารดาน้ำตาไหล
 ดวงใจของแม่เป็นกำพร้า
 น้ำถันแม่ให้ทั้งซ้ายขวา
 ลูกยากสักกินให้ซันบาน
 ก็ชาติชั่วกว่าสัตว์เดรัจฉาน
 ภัยพาลมิให้มีมาบิทา
 เพราะแสนสุดสวาทรักเจ้าหนักหนา
 ซันหมูหมาก็ยังมีความอาลัย
 น้ำเนตรหยดหยาดย่อยเป็นฝอยไหล
 ว่าเลือกในอกแม่ผสมกัน
 ยักรักสายโลหิตไม่ผิดผัน
 ยิ่งถัดอันอ้าอึ้งตะลึงลาน
 ชาติชั่วกว่าสัตว์เดรัจฉาน
 เขาวมาลย์กลับหลังเข้าวังใน”
 (ฉันทน์ อรมุต : สายเลือดลึกลับ)

1.2 เป็นมณุษย์ยอมถูกนินทา

วิสัยโลกว่าเป็นมณุษย์ยอมถูกดิฉินนินทาปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะดุงหลายเรื่อง
 เช่น

เรื่องพรสวรรค์ของ ฉันทน์ อรมุต กล่าวถึงวิสัยโลกว่าเป็นมณุษย์ยอมถูกนินทา ตอนพระ
 พันธุมราชกล่าวปลอบพระนางรัตนา พระมเหสีที่ถูกนินทาว่าเป็นยักษ์กินคน ดังนี้

“การคิดจินนินทาถึงพระเจ้า
 โบราณว่าห้ามไฟให้หมดควัน
 แต่ความจริงหนีจริงสิ่งนี้ยาก
 พระอินทร์แกล้งแปลงพักตร์เป็นยักษ์ขรา
 อย่างพระน้องของพี่ไม่มีผิด
 ที่ถูกคนนินทาให้รำคิน
 ยังถูกกล่าวลั่นแกล้งพูดเสียดสรค์
 ห้ามสิ่งนั้นได้จึงห้ามความนินทา
 กินปูนมากมอมไหม้ปลายชีวหา
 สุชาติยังเห็นเป็นพระอินทร์
 จงตั้งจิตเลื่อมใสอยู่ในศีล
 มันค่อยสิ้นสูญหายกระจายไป”
 (ฉันทน์ อรมุต : พรสวรรค์)

เรื่องนางในฝัน ของ ฉันทน์ อรมุต กล่าวถึงวิสัยโลกว่าเป็นมนุษย์ย่อมถูกคนนินทา ตอน
 ยักษ์ขมกาพราพิงถึงการกระทำของคนพี่ฝากพระธิดาพางามกับพระพรพิชัย เพราะคนเห็นว่า
 เป็นคนดี แม้คนจะนินทาก็ถือว่าเป็นสิ่งธรรมดาโลก ดังนี้

“มารฟังครู่ประวัติดาราบุตร
 จะออกปากฝากฝังพระธิดา
 เมื่อเราฝากลูกไว้อยู่ใกล้ชิด
 ไม่เรียกร้องต้องการให้มากมาย
 เหมือนเรือสำค้ำสำคัญสุวรรณหงส์
 ใครลงเห็นว่าไม่งามก็ตามใจ
 เมื่อเปิดหัวเขี้ยวมันไม่เหลือขวิด
 คำชั่วคิมืออยู่คู่โลก
 ยิ่งแสนสุขสุขโสมมนัสสา
 ด้วยปัญญาแยกขลกลอุปาย
 คงไม่ผิดแผนการประมาทหมาย
 ถึงจะให้เขาฟรีฟรีเราก็คือใจ
 เมื่อล่องลงในหนองทองไม่ไปไหน
 ถ้าหากใครปากคั่นปลอ่ยให้มันนินทา
 พอชาวบ้านหัวเขี้ยวมันพูดมากปากหมา
 เทวดายังไม่ฟันคนปากคั่น”
 (ฉันทน์ อรมุต : นางในฝัน)

1.3 มนุษย์ตกอยู่ในความรักความหลง

วิสัยโลกมนุษย์ย่อมตกอยู่ในความรักความหลง เช่น หลงคู่รัก หลงกามสุข หลง
 ทรัพย์ ปราภฏในวรรณกรรมหนังตะลุงบางเรื่อง เช่น

เรื่องความจริงไม่หนีความจริง ของ แปลก มนตรี กล่าวถึงวิสัยโลกว่ามนุษย์ตกอยู่ใน
 ความรักความหลง ตอนคมสันสอนขรรค์ชัย ดังนี้

“วิสัยชายหมายสั้มครรักหญิงหนึ่ง
 วิสัยสิ่งไหลหลงพวงบุปผา”
 (แปลก มนตรี: ความจริงไม่หนีความจริง)

บทเกี่ยวของของ ฉันทน์ อรมุต พรรณนาถึงวิสัยโลกว่ามนุษย์ยอมหลงคู่รักของตน ดังนี้

“แมลงภูเป็นคู่ของบุปผา	โบราณว่าเห็นจริงทุกสิ่งสม
หญิงกับชายเป็นคู่ชุธรรมา	โลกนิยมหลงเป็นอยู่เช่นนี้
พยัคฆ์ยังหลงป่าพนาคง	กามนิคหลงเสน่หาวาสิฏฐี
พระรามหลงสีกาตามราวี	นักคนตรีหลงเพียงด้วยเสียงเพลง
หลงสิ่งใดไหนจะหลงเหมือนทรงสมร	ละอออ่อนแรกตั้งขึ้นปลั่งเปล่ง
พระอภัยยังหลงองค์ละเวง	ถึงผมเองก็ยังหลงอนงค์นาง
จะเคียดหลงกุสุมาตะละแม่	บุกเมืองแปรเป็นประวัติเมื่อขัดขวาง
สมเคียดทำวเจ็ดคะวาดนิราศร้าง	เพราะหลงนางชิมชันกัถยา
อันสตรีที่หลงจำนงหมาย	หลงผู้ชายก็อย่ารักให้หนักหนา
ถ้าหลงรักมักง่ายถูกผู้ชายพา	เหมือนสาริกาหลงคอนต้องนอนไพร”

(ฉันทน์ อรมุต : บทเกี่ยวจ้อ)

เรื่องเพลิงพยายามของ ฉันทน์ อรมุต กล่าวถึงวิสัยโลกว่ามนุษย์หลงทรัพย์ คอณาณีวก สอนเงาะสิ่งกุด ดังนี้

“อันวิชาความรู้เรื่องผู้หญิง	คือจริงจริงมันคงอย่าสงสัย
เงินทองมีคือจริงกว่าสิ่งใด	สตรีในโลกาย่อมบ้าทรัพย์
ยิ่งร่ำรวยศดาบรรดาศักดิ์	มีคนรักหวนหอมขึ้นพร้อมสรรพ
ถ้าแม่ตัวชั่วด้อยทั้งคือทรัพย์	ใครจะนับว่าคนเป็นคนดี
สมบัติมิชิพรามณ์ก็ถามทัก	ชอบรู้จักคบหาเป็นราศี
บุรุษใดไร้ทรัพย์เหมือนอัปรีช	ไม่เป็นที่พอใจของใครเลย”

(ฉันทน์ อรมุต : เพลิงพยายาม)

1.4 โจมมนุษย์ลึกลับซึ่งหยั่งถึงยาก

วิสัยโลกว่าจิตโจมตีมนุษย์ลึกลับซึ่งหยั่งถึงยาก ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือหลายเรื่อง เช่น เรื่องแสงวาริน ของ ฉันทน์ อรมุต กล่าวถึงวิสัยจิตโจมตีมนุษย์ว่าลึกลับซึ่งหยั่งถึงยาก คอณาณีวก สอนสร้อยสมุทร ดังนี้

1.6 ใจคนอ่อนไหวได้

วิสัยโลก ใจคนอ่อนไหวได้ ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่อง เช่น เรื่อง **ปัญหาชีวิตของแปลก มนตรี** ตอนพระนางปิ่นประภาราพิง กล่าวถึงวิสัยโลก คือ ใจคนอ่อนไหวได้เป็นเชิงอุปมา “ไม้หลักถูกผลักบ่อยยังไหว” และ “น้ำหยดลงหินทุกวันหินยังกร่อน” ดังนี้

“ค่อยทำค่อยไปเหมือนน้ำไหลได้ทราย	ปลา มักตายด้วยเหยื่อเมื่อเหมาะสม
เหมือนไม้้อเอนลู่ลู่ตามลม	ปลุกความนิยมความดีมีน้ำใจ
ต้องทุกวันไม้หลักปักไว้แน่น	คงคลายแคลนโยกคลอนต้องอ่อนไหว
หินแข็งกร้าวยังร้าวกร่อนร้อนชะไร	น้ำหยดไหลบ่อยครั้งยังพังลง”

(แปลก มนตรี : ปัญหาชีวิต)

1.7 ผู้ชายตายด้วยกลมายาหญิง

วิสัยโลก ผู้ชายตายด้วยกลมายาหญิง ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่อง เช่น เรื่อง **แรงสายเลือด** ของ ฉิว ทิพย์วารี ตอนนางสรินรำพิง กล่าวถึงวิสัยโลก คือ ผู้ชายตายด้วยกลมายาหญิง ดังนี้

“อันช่างพลายชายโหดคำโอบรู้อ้าง	จะอับปางเพราะนางฟังคิดสังหาร
เราเชื่อคิมิเขาวนทันเหล่ามาร	จะคิดอ่านวางอุบายให้ตายใจ
อันเล่ห์กลมนตร์หญิงนี้สามารถ	ฟังปราสาทเวษยันต์ให้หวั่นไหว
ตะบะฆานพระนักสิทธิ์ฤทธิไกร	ยังบรรลัยด้วยสตรีมีมายา”

(ฉิว ทิพย์วารี : แรงสายเลือด)

1.8 หญิงสาวเป็นที่หมายปองของผู้ชาย

วิสัยโลก หญิงสาวเป็นที่หมายปองของผู้ชาย ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือหลายเรื่อง เช่น เรื่อง **มหาราชกำสรวล** ของ ฉิ้น อรมุต ตอนพระพหูหัสสอนนางคาราน้อย กล่าวถึงวิสัยโลก คือ หญิงสาวยอมเป็นที่หมายปองของผู้ชาย เป็นเชิงอุปมา “ดอกบัวบานเป็นที่ปองหมายของหมู่แมลง” ดังนี้

“เคี้ยวนี้ตัวเปรียบเหมือนบัวนิลบล   เพิ่งผูกพันวารินกระสินธุ์สาย
 บังพุก้านบานกระจาย   เป็นที่หมายหม่อมมรประอ้อนเอม”
 (ฉันทน์ อรมุต : มหาราชก่าสรวล)

เรื่องแสงวาริน ของ ฉันทน์ อรมุต ตอนนายโจรมารู้ราฟึงถึงบุตรสาวของคนี่เริ่มเป็นสาว ก็อ้างวิสัยโลก คือ หญิงสาวยอมเป็นที่หมายปองของผู้ชาย แม้จะอยู่แสนไกลก็ยังเป็นไฟฝัน ดังนี้

“อันภุมรินบินหาสร้อยสาโรช   ถึงร้อยโยชน์แค้นกลั่นก็บินถึง
 แต่ดอกไม้ไทรท้าวในดาวดิงส์   ไม้พันซึ่งพวกหม่อมเมงภูตอม”
 (ฉันทน์ อรมุต : แสงวาริน)

1.9 ในโลกยอมมีทั้งคนเลวและคนดี

วิสัยโลกว่า ในโลกยอมมีทั้งคนเลวและคนดี ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะลุมบางเรื่อง เช่น เรื่องนางในฝัน ของ ฉันทน์ อรมุต กล่าวถึงวิสัยโลกว่าโลกยอมมีทั้งคนเลวและคนดี ตอนยกษ์ยมกภาพสอนลูกสาว ดังนี้

“ท้าวทรงปลอบพระชิดาอย่าร้อนจิต   ค่อยหามิตรเอาใหม่คังใจหมาย
 คนที่คดียังมีอยู่มากมาย   ไซ้จะร้ายไปสิ้นทั้งดินแดน”
 (ฉันทน์ อรมุต : นางในฝัน)

1.10 เมื่อมีเหตุยอมมีผล

วิสัยโลก เมื่อมีเหตุยอมมีผล ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะลุมบางเรื่อง เช่น เรื่องแรงอธิษฐานของ ฉันทน์ อรมุต ตอนยกษ์เมทนีโกธรเจ้าชายภานุมาศที่ตามนางสร้อยสนธิดาของคนมาถึงในวัง นางอุบลคาราได้กราบทูลเตือนสติพระบิดาให้ยับยั้งชั่งใจ โดยอ้างวิสัยโลกว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นยอมมีเหตุผล ดังนี้

“จงยับยั้งซึ่งจิตเกิดบิดุเรศ
 นำฝนร้าวเพราะเรือนรัยไห้อายคน
 สายันทีมีสะพานคนหาญข้าม
 เมื่อหมาตายหมายดีแต่ฮีกา

ไม่มีเหตุแล้วเรื่องนี้ไม่มีผล
 ที่สร้อยสนของเราเชิญเขามา
 เป็นไปตามธรรมชาติปรารถนา
 ปลอຍให้หมาเหม็นเนาไม่เข้าการ”
 (ฉิน อรมุต : แรงอริษฐาน)

2. คุณธรรมและจริยธรรม

คุณธรรม คือ สิ่งที่เป็นคุณ สิ่งที่เป็นประโยชน์ จริยธรรม คือ สิ่งที่ควรประพฤติ สิ่งที่ควรปฏิบัติ สิ่งที่ควรกระทำ คุณธรรมและจริยธรรมสัมพันธ์กัน และต่างสัมพันธ์กับปัญญา คือ ปัญญาจะบ่งบอกว่าสิ่งใดเป็นคุณเป็นประโยชน์ เมื่อทราบว่สิ่งใดเป็นคุณเป็นประโยชน์ก็พึงปฏิบัติหรือกระทำ เพื่อให้สิ่งนั้นเกิดมีขึ้น เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม หรือช่วยพัฒนาชีวิตและสังคมสืบไป

ในวรรณกรรมหนังสือได้กล่าวถึงคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเป็นคุณธรรมและจริยธรรมในพระพุทธศาสนาไว้หลายประการที่เด่น ๆ คือ

2.1 ความรู้จักสังเกตพิจารณาหาเหตุผล

ความรู้จักสังเกตพิจารณาหาเหตุผลเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะทำให้คนเกิดปัญญาสามารถวางท่าที หรือปฏิบัติตนต่อสิ่งนั้น ๆ ได้ถูกต้องเหมาะสม ความรู้จักสังเกตพิจารณาหาเหตุผล หรือความรู้จักความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของเหตุปัจจัย ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่อง เช่น

เรื่องแสงวาริน ของ ฉิน อรมุต ทศกัณฐ์อนามางสร้อยสมุทราให้รู้จักสังเกตพิจารณาหาเหตุผล เห็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของเหตุปัจจัย ซึ่งทำให้เกิดปัญญาเข้าใจสิ่งนั้นชัดเจนขึ้น ดังนี้

“โบราณว่าคบคนดูหน้าผ้าดูเนื้อ
น้ำตื้นลึกเราจะหมายเอาสายอุบล
อย่ามั่งง่ายใช้คล่องให้ถั่ววนถี้
พระทรงสิทธิบิดรสอนธิดา

ก่อนจะเชื่อจงสังเกตเหตุผล
จะดูคนชั่วคิที่กิริยา
คินจะคิดูที่ผลคั้นพฤคษา
แล้วคั้งมทานครินทร์สินสายชล”
(ฉิ่น อรมุต : แสงวาริน)

เรื่องคอกฟ้าละองคินของ ฉิ่น อรมุต นางปฎิมาสอนพระธิดาพวงพกาให้รู้จักสังเกต
พิการณาหาเหตุผล เข้าใจความสัมพันธ์ของสิ่งนั้น ๆ เช่นคียวกัน คังนี้

“ดูจะไปโจหาขไม่วายหวาด
กระแสน้ำลึกคั้นเป็นนวนวัง
โจมนุขย์สุครระวังหยังไมได้
จะคบบคนเขาข้อมว่าคูนน้ำคน
สำเนียงคนข้อมออกบอภาษา
คินจะคิดูที่ผลของคั้นไม

อย่าประมาทงจ่าค้ำแม่สั่ง
เราก็ยังรู้ได้ค้วยสายอุบล
นอกจากใช้ปัญญาหาเหตุผล
หากเหลือคั้นแล้วหลิกเสียงเปียงอุบาย
กิริยาบอเหตุสังเกตหมาย
คนคิร้ายจะรู้หั้นค้วยปัญญา”
(ฉิ่น อรมุต : คอกฟ้าละองคิน)

2.2 ความรู้จักเลือกคบคน

คุณธรรมที่เกือคุดต่อชีวิตและสังคมที่สำคัญยงอีกประการหนึ่ง คือ ความรู้จักเลือกคบบ
คน คือ เลือกคบบคนคิ หลิกเลียงละเว็นการคบบคนพาลคนชั่ว ความรู้จักเลือกคบบคนที่ปรากฏใน
วรรณกรรมหน้งตะลุง จ่าแนกได้คังนี้

2.2.1 ไม่คบบคนคคคนพาล เรื่องจ่าเลยล็กถับของ ฉิ่น อรมุต เจ้าหญิงการเกคร่าพึง
ถึงพระบิดาที่เป็นคนคคคนพาลว่าเป็นคนที่ไม่ควรคบบ เพราะเป็นคนร้าย ไร่ประโยชน์ คังนี้

“แม่น้ำคั้งคคคคียวยังควรจร
เหล็กที่คคคทำคียวเกียวข้าวใช้
เสื่อร้ายไมกินลูกกลินหลาน
คัตสวาทชาคคกันจนบรรัลย์

ไมคคทำคั้นครยงใช้ได้
คนคคไมเข้าการสถานคค
แต่คนพาลยงกว่าเสื่อเชื่อไมไหว
ขอให้ไกลกับบิดาเหมือนฟ้าคิน”
(ฉิ่น อรมุต : จ่าเลยล็กถับ)

เรื่องมหาราชกำสรวล ของ ฉิ้น อรมุต ตอนฉินโคบุตรสอนนางแจ่มทวีป ก็สอนว่าอย่าคบคนพาล เพราะเป็นคนชั่วพุดจากลักลอบ หากคบก็จะพลอยมีราศี ดังนี้

“จะพุดจาสารพัดประหยัคยั้ง	จะลุดนังน้ำท่ากระยาหาร
อย่าประจบคบคิดหามิตรพาล	ที่สันคานชั่วช้าจะราศี
คำคนพาลหวานวับแล้วลักลอบ	มันมักหลอกหลอนเล่นเหมือนเช่นผี
ใครพานพบคบค้าจะราศี	คังพาลีหลายหน้าระอาอาย”

(ฉิ้น อรมุต : มหาราชกำสรวล)

2.2.2 ไม่คบหญิง 8 ศั้ว เรื่องมัตติกาของ ฉิ้น อรมุต พระจักรพงค์สอนศิริเทพว่าอย่าคบหญิง 3 ศั้ว เพราะเป็นหญิงกาลิ ดังนี้

“โบราณว่าแม่เรือนเหมือนรากแก้ว	เสียวรากแล้วกิ่งก้านก็พาลเสียว
มาตุคามสามศั้วอย่าหน้าวเนียง	อยู่คลอเคลียคบหาเป็นกาลิ”

(ฉิ้น อรมุต : มัตติกา)

2.2.8 ไม่คบคนขี้เกียจขี้เหล้าเห็นแก่กิน เรื่องมัจจุราชสายน้ำผึ้ง ของ ฉิ้น อรมุต พระนางประภาวดีขณะต้องเดินทางออกจากเมือง นางรำพึงสอนผู้คู่ที่จะมีเรือนว่าอย่าคบคนขี้เกียจขี้เหล้า คนเห็นแก่กิน รบลูกเมีย เพราะเป็นคนเลว ดังนี้

* “ขอเตือนหลานสาวออกเรือนออกเหย้า	คิดมีคู่เกล้าคิดคู่ให้ดี
ใครได้คู่ผิดต้องคิดจนตาย	อย่าหลงชายชั่วได้คู่เหมือนผี
รูปร่างไม่งามให้ความรู้ดี	ต้องดีค่าคนที่ผลของงาน
ชายเท่าแต่กินชายปลิ้นเมียจ่าย	ได้ชายอย่างนี้บัดสีชาวบ้าน
ชายนาชายไร้ชายไม่ทำงาน	ชายผลาญกินเหล้าเปลืองเบี้ยเมียหมิน
ไม่สาไม่แคลนเข้ากินเย็นกิน	เสียวทรัพย์สูญสิ้นกินเมารบเมีย”

(ฉิ้น อรมุต : มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)

2.3 ความรู้จักตน

พระพุทธศาสนายกย่องความรู้จักตนว่าเป็นคุณธรรมของสัตตบุรุษ หรือคุณธรรมของคนดีและยกย่องผู้รู้จักตนว่าเป็นผู้เจริญ ความรู้จักตนจึงเป็นคุณธรรมที่พระพุทธศาสนายกย่อง

และถือว่าเป็นคุณธรรมที่สำคัญและมีคุณค่าต่อการพัฒนาชีวิต และสังคมเป็นอย่างยิ่ง ความรู้
จักตนปรากฏมากในวรรณกรรมหนังสือสูง ดังตัวอย่าง

เรื่องก่อนตะวันจะลับฟ้า ของ ฉันทน์ อรุณ สุทธิคนรับใช้รำพึงว่าตนเป็นคนจนด้อยต่ำ
ต้องรู้จักตนเจียมตน ไม่เห่อเหิมทะเยอทะยานให้เกินฐานะ ดังนี้

“เราต่ำด้อยน้อยนิดชีวิตทาส	อย่าบังอาจเอื้อมือใจไฝ่ฝันหา
ต้องเจียมจนทนทานการโยธา	จะก้าวหน้าเหมือนเศรษฐีไม่มีวัน
สกุลดำน้ำใจจะไฝ่สูง	เหมือนอย่างขุมมั่งเมฆเมืองสวรรค์
ต้องพ่ายผอมทรอมใจเพราะไกลกัน	คนละชั้นไม่ถึงสักครึ่งทาง
จะปีกอ่อนหย่อนย่อระท้อทศ	จะต้องคมลมกรดหาคปีกหาง
ถึงขึ้นบินก็ไม่รอดตลอดปาง	จะตกค้างกลางดินสิ้นลมปราณ
เกิดเป็นกาอย่าไปหลงว่าหงส์รัก	ถึงสมัครใจหมายก็ไม่ได้สมาน”

(ฉันทน์ อรุณ : ก่อนตะวันจะลับฟ้า)

เรื่องปัญหาชีวิตของ แปลก มนตรี นางศรีอัมพรรำพึงว่าตนเป็นพระมหาลีเคยอยู่ใน
ฐานะที่สูงจึงมีความละเอียดที่จะต้องลดตัวลงต่ำ ยอมเป็นเมียของนายโจรหิงสกะ ดังนี้

“เคยสูงส่งหรือจะลงในห้วงเหว	จะแหลกลาวเหลืออนาถไม่ปรารถนา
สัญชาติหงส์จะไม่หลงเข้าฝูงกา	คืนกับฟ้าไกลกันนรกไม่พักวอน
ขึ้นหลังช้างจะไม่ย่างลงหลังเสือ	เคยขี่เรือไม่ลงไปได้ไม้ขอน
เคยสถิตย์อาศัยนราจรดบทจร	จะลดหย่อนนั่งเกวียนหนวนไม่ควรเลย”

(แปลก มนตรี : ปัญหาชีวิต)

เรื่องงายสิงห์ ของ ฉิว ทิพย์วาริ แสดงออกถึงคุณธรรม ความรู้จักตน ความเจียมตน
ความภูมิใจตน ความรักศักดิ์ศรีของตน เป็นเชิงอุปมาว่าแม้ตนจะอยู่ในฐานะต่ำด้อยแต่ก็ภูมิใจ
ที่จะอยู่ในสภาพนั้น ไม่ทะเยอทะยานให้เกินฐานะเกินตัว ตอนนางอุ้นฟ้าได้ตอบ ฟ้าคนองที่
พูดชักนำให้นางทิ้งสามีไปอยู่กับตน ดังนี้

“ได้ฟังคำซ้ำชอกดังหอกแหลม	มาเหน็บแนมเนียนางให้ร้างผง
สุดอดกลั้นสรรค้ำคำดั่งจ้ำง	เพียงแค่งกบน้อยในรอยโค
ก็สมคุณเพราะหุ่นด้อยกับรอยเล็ก	เห็นเตาะเต็กตามประสาไม้ยะโส
อันสระกว้างบางบึงถึงใหญ่โต	เขาพวกโลภะมากอยากสำราญ

นกระจิบรังกระช้อยคิ้วน้อยนง	มีความออกอุ้นอุบฟูบร้างสาน
อันนกลใหญ่ภัยยิ่งสิ่งหักราน	ธนูพรานปืนผ่าล่าชีวี
คำโหวาท่านเทียบมาเปรียบปลอบ	ให้เห็นชอบสารพัดคนำบัคสี
ว่าเรือทรงองค์ขวัญกัญญาณี	เมื่อฉันมีเรือขรายังอาลัย
เพียงดำน้อยพลอยผ่านท้องธารขวาง	พื้นผ้ำกลางเกลียวคลื่นพอสึนไหว
อันได้เรือเปื้อนแพไม่แนใจ	ฉันไม่ไหลหลงเหลืองเกินพงศ์พันธุ์
เมื่อสามีตรีร้ายได้กันแล้ว	จะเป็นแก้วหรือตะกั่วก็กลัวขวัญ
ทำลาวนสันเหลือนอกเหนือกัน	เป็นกัณฑ์ต้องลมไม่สมควร”

(ฉิว ทิพย์วารี : งามสิงห์)

2.4 ความมีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหว

ความมีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหว เป็นคุณธรรมที่สำคัญ และจำเป็นยิ่งต่อการดำรงชีวิตที่มีความสุข ปกติจิตใจมนุษย์ย่อมหวั่นไหวไปกับสิ่งที่มีผลกระทบ โดยเฉพาะเมื่อประสบสุข-ทุกข์ สรรเสริญ นินทา จิตใจที่หวั่นไหวย่อมหาความสุขได้ยาก แต่จิตใจที่มั่นคงย่อมหาความสุขได้ง่าย

ความมีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะลุงบางเรื่อง ดังตัวอย่างเรื่องคมในฝัก ถ้าไม่ชักออกไม่เห็น ของประทีน บัวทอง ตอนถามีสอนรุ่งสุริยาและนางทิพากร ให้อคทนการกระทบกระทั่ง ให้มีจิตใจมั่นคงหนักแน่น อย่าเชื่อคำขยุ่ง ดังนี้

“กลัวเมียอย่างไรเสียเหมือนลื่นกับพื้น กระทบกันน้อยนิดไม่ผิดไทร
 แต่ปากยาวชาวบ้านสำคัญนัก มั่นยาวหนักถึงปากก้างยาวกว่าเป็นไหนไหน
 มายุแยงตะแคงรั่วในครัวไฟ อาจฟังได้เรื่องกลัวเมียต้องเสียเพราะปากคน”
 (ประทีน บัวทอง : คมในฝักถ้าไม่ชักออก
 ไม่เห็น)

2.5 ความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท คือ “ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ”¹ หรือ “ความเพียรที่มีสติ เป็นเครื่องเร่งเร้าและความคุม”² ความไม่ประมาทเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นเตือนให้มนุษย์ระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมพลาดคลาดล้มลงในความชั่วความเสื่อม ความหายนะ และไม่ยอมพลาดโอกาสที่จะประกอบกุศลกรรม อันจะเป็นประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านให้งอกงามไพบุลย์ ความไม่ประมาทปรากฏมากในวรรณกรรมหนังสือสูง ดังตัวอย่าง

เรื่องแสงวาริน ของ ฉันทน์ อรมุต พระแสงรัตนารำพึงว่าแม่เพื่อนที่สนิทรักใคร่ก็พึงระมัดระวัง อย่าประมาทอย่าวางใจ เพราะเพื่อนที่สนิทรักใคร่มักหักหลัง จึงร้ายยิ่งกว่าศัตรูศัตรูเราป้องกันได้ แต่กับเพื่อนที่ร้ายเราไม่สามารถป้องกันได้ ดังนี้

“ศัตรูอื่นหมิ่นแสนไม่แค้นเหมือน กับพวกเพื่อนที่รักมักหักหลัง
เมื่อเพื่อนรักใกล้ชิดมันคิดซัง ก็หมัดหวังป้องกันอันตราย”
(ฉันทน์ อรมุต : แสงวาริน)

เรื่องคู่รักคู่แค้น ของ ฉันทน์ อรมุต ธรรมคาบสสอนนางแก้วกัณหาว่าจงระมัดระวังอย่าวางใจคนโกลด คนกลับกลอก คนที่เปื้อระเงา ยามคำคืนจงระมัดระวัง อย่าผลอออย่าประมาท หากประมาทจะเป็นอันตราย ดังนี้

“อาจารย์สั่งให้ระวังอย่าวางใจ เมื่อคนโกลดกลับกลอกมาหลอกหลอน
กลัวคนตายใช้คนเบือเชื่อคนจร จะเคียดรื้อนภายหลังจงระวังภัย
เมื่อสิ้นแสงสุริยงลับแล้ว ตัวลูกแก้วกัณหาอย่าไปไหน
ปิดประตูหน้าต่างอย่าวางใจ ขัดกลอนในอย่าประมาทให้พลาดพลอง”
(ฉันทน์ อรมุต : คู่รักคู่แค้น)

¹ พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2518. หน้า 31.

² แหล่งเดิม.

เรื่องหยกสิงห์ปกาศิตของ ฉิว ทิพย์วาริ พระนางปทุมทองสอนเขมราชซึ่งกำลังจะเดินทางไปต่างเมือง เพื่อแก้แค้นแทนพ่อว่า จงระมัดระวังรักษาดนอย่าประมาทต่อศัตรู สตรี และสุรา ดังนี้

จงตระหนกรักษาซึ่งกายอิน
เราคนหนุ่มใจหนุ่มจะหุ้มห่อ
สองสตรีนี้ศัตรูคู่ให้แม่น
เรื่องสุรานารีนี้ร้ายนัก
จะล้างแค้นแทนพ่อจะขอฟัง
อย่าโมโหโอ้อวดเข้ารานหัก
อันน้ำน้อยพลอยเย้ยอ้อมแพ้ไฟ

“เดินทางไกลไปเมืองมารต่างฐานดิน
หนึ่ง ไม่สิ้นศัตรูที่ดูแคลน
ให้เกิดก่อความประมาทจะพลาดแผน
สามฤทธิแอลกอฮอล์ขั้วระวัง
เขมลูกรักจงจำคำแม่สั่ง
แต่แม่ยังเป็นห่วงเจ้าดวงใจ
ให้รู้จักยับยั้งจิตวินิจฉัย
ต้องอาศัยปัญญาปรีชาชาย”
(ฉิว ทิพย์วาริ : หยกสิงห์ปกาศิต)

เรื่องนักรักนักรบของ พ่วง บุษรารัตน์ ธานีวันรัตน์สอนกำพล สีแก้ว และยอดทองว่า หากไม่ประมาท มีสติคุ้มครองก็จะปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ ได้ ดังนี้

วันรัตน์ : พวกเธอพร้อมแล้วใช่ไหม

กำพล : พวกกระผมพร้อมแล้ว

วันรัตน์ : ความพร้อมเมื่อใด คือ ได้ถูกยี่สิบเมื่อนั้น เวลาตีเหมือนกัน ทุกนาทิต ทุกชั่วโมง ทุกวัน ทุกเดือนและทุกปี จะชั่วก็อยู่ที่ผู้ที่ประกอบกิจการเท่านั้น ถ้าคนจับรถยนต์ประมาท ถึงจะเจมรด ผูกค้ายาว ค้ายแดง แขนงหลวงพ่อไว้หน้ารด รถก็ยังชนกันได้ ถึงจะแจกผ้าประเจียด ผ้ายันต์ แจกพระห้อยคอ กระสุนตรงเข้าใครก็ป้องกันไว้ไม่ได้ แรงปืนสมัยใหม่อย่าว่าแต่พุงคน แม้แต่กำแพงก็ยังทะลุ ทางเดียวที่จะรอดคือมีสติ รอบคอบ ไม่ประมาท อาจารย์ไม่มีเครื่องรางของขลังแจก ไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง ไม่มีเทวดารักษา เธอทั้งสามต้องรักษาตัวเอง ออกเดินทางได้

ยอดทอง : สาธุ

กำพล : กระผมลาก่อน

สีแก้ว : ลาก่อนครับ

(พ่วง บุษรารัตน์ : นักรักนักรบ)

2.6 ความสำรวมวาจา

การสำรวมวาจาช่วยส่งเสริมความมีวาจาสัตย์ ช่วยระงับการพูดคำต่อเสียด การพูดคำหยาบและการพูดคำเพื่อใจ และช่วยส่งเสริมให้พูดในสิ่งที่ควรพูด คือพูดจริง พูดเพราะ พูดดี ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ดูแลชีวิต และสังคมสืบไป ความสำรวมวาจาจึงเป็นคุณธรรมสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม

ความสำรวมวาจาปรากฏในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่อง ดังตัวอย่าง เรื่องมัจจุราชสายน้ำผึ้ง ของ ฉันทน์ อรมุด พระนางสร้อยสุภาสอนพระธิดานุชบันให้สำรวมวาจา ดังนี้

“จะพูดจาสารพัดประหยัดยัง   แม่สอนสั่งเพราะรักเจ้าหน้าหนา”
(ฉันทน์ อรมุด : มัจจุราชสายน้ำ)

เรื่องแสงวาริน ของ ฉันทน์ อรมุด พระอินทร์ทรงรำพึงว่าทุกคนควรสำรวมวาจา ไม่ควรพูดเหยียดหยาม ประมาท นินทา ปรีกปรีา สมณชีพราหมณ์ พระภิกษุสงฆ์ผู้อ่อนพรรษา เพราะจะเป็นบาป ดังนี้

“สมณชีพราหมณ์ใครหยามหยาบ   จะเป็นบาปติดอยู่ไม่รู้หาย
บางคนชอบล้อเล่นเป็นเพื่อนชาย   ไม่กราบไหว้เซ็ดหูขึ้นบูชา
ถูกบางคนรู้หลักเป็นนักปราชญ์   ชอบประมาทภิกษุอ่อนพรรษา
เมื่อรู้หลักก็ให้รู้ข้อบูชา   ไปนินทาปรีกปรีาพระทำไม”
(ฉันทน์ อรมุด : แสงวาริน)

2.7 ความมีสัจจะ

สัจจะ คือ “ความจริง ได้แก่ “จริงใจ” คือ ซื่อสัตย์ “จริงวาจา” คือ พูดจริง และ “จริงการ” ได้แก่ทำจริง”¹ ความจริงดังกล่าวนี้เป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลชีวิตและสังคมเป็นอย่างดี เพราะความจริงก่อให้เกิดการกระทำ เพราะคนที่มีความจริงย่อมพูดจริง ทำจริง ก่อให้เกิดความไว้วางใจ ไม่หวาดระแวงว่าจะกลายเป็นอื่น หรือกลับเป็นตรงข้าม และทำให้คนที่เกี่ยว

¹ พระราชนิพนธ์ (ประยูรศักดิ์ ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. 2537. หน้า

ซึ่งสามารถวางท่าทีหรือปฏิบัติตนได้ถูก ความมีสัจจะปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะลึงบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

เรื่องกามเทพลง ของ ฉันทน์ อรมุค แสดงถึงความมีสัจจะของทูนยันต์ ซึ่งปฏิญาณว่าจะพยายามติดตามหาดวงสุตาให้พบ จึงพยายามติดตามตามที่ได้ปฏิญาณไว้ โดยจะยอมตายมากกว่าจะยอมเสียสัจ ซึ่ง เป็นศักดิ์ศรีและความดีของลูกผู้ชาย ดังนี้

“ถึงเสียชีพก็ไม่ยอมให้เสียสัจ	ต้องรีบรัดสืบความคิดตามหา
ไม่ทำตามคำมั่นที่สัญญา	เสียสัจจากก็จะชั่วจนตัวตาย
ถึงม้วยแล้วแคล้วคลาดในชาตินี้	ความชั่วดีต้องอยู่ไม่รู้หาย
อันช่างจะสามารถว่าชาติชาย	ถึงตัวตายก็ให้เขาได้เองา”

(ฉันทน์ อรมุค : กามเทพลง)

เรื่องสัจจะกับความรัก ของ ฉันทน์ อรมุค สร้อยสัจจาให้และขอสัจจะจากพระกริศาจว่าต้องมีสัจจะตามสัญญาตลอดไป ดังนี้

“เป็นคำมั่นสัญญากับหน้าที่	เป็นผลดีต่อไปตั้งใจหมาย
น้องรักที่กริศาจสัญญาไว้	น้องจะไม่เหลวไหลตั้งใจจริง
ที่แสนขลุกลมมากไม่ยากคบ	ไม่ขอพบพรานพลาล่าผู้หญิง
สัจจิงเวอมดาวาจาจริง	พี่อย่าทิ้งสัญญาข้างหน้าไป”

(ฉันทน์ อรมุค : สัจจะกับความรัก)

2.8 ความกตัญญูกตเวทิต

ความกตัญญูกตเวทิต คือ ความรู้คุณท่านและตอบสนองคุณท่าน ความกตัญญูกตเวทิตทำให้มนุษย์ตระหนักถึงคุณค่าของคนอื่นที่มีต่อตนและตนต้องตอบแทนคุณค่านั้น ทำให้เกิดการให้และการรับ ความกตัญญูกตเวทิตจึงเป็นคุณธรรมที่ช่วยเกื้อกูลชีวิตและสังคมอย่างยิ่ง ความกตัญญูกตเวทิตปรากฏมากในวรรณกรรมหนึ่งตะลึง ดังตัวอย่าง

เรื่องสามพี่น้องฝาแฝด ของ ฉันทน์ อรมุค พระอินทร์สอนคุณธรรมแก่พระแสงสุริยาหลายประการ รวมทั้งความกตัญญูกตเวทิต ดังนี้

“อินทรวงศ์ทรงประทานเทพอาวุธ	วิเศษสุดศิลป์ชัยในสวรรค
แล้วอาวยพรสอนสั่งสารพัน	จงตั้งมั่นอยู่ในธรรมประจำใจ
กตัญญูรู้คุณการุณรัก	สงวนศักดิ์กษัตราอัชฌาตย์
เป็นเหมหงส์ทรงเกียรติอันเกรียงไกร	อย่าพอใจบึงบางเหมือนอย่างกา
จะหาคู่สู่สมภริษย์รัก	ให้สมศักดิ์ตระกูลวงศ์แห่งหงสา
จงติดตามน้องน้องทั้งสองรา	กับบิดามารครผู้ร้อใจ”

(ฉันทน์ อรมุต : สามพี่น้องผ่าแผ่นดิน)

เรื่องแดนอกนิหารีย์ ของ ฉันทน์ อรมุต เจ้าชายนพรัตน์ คิดถึงบุญคุณของพระราชมารดา จึงตัดสินใจไปเมืองร้างของเจ้าหญิงนิทรามทอง เพื่อหาทางแก้คำสาปให้แม่ เป็นการตอบแทนบุญคุณ แม้จะต้องผจญอุปสรรคอย่างไรก็ยอม ดังนี้

“แล้วตั้งใจไปเมืองร้างของนางหลับ	ยิ่งลึกลับสำคัญเป็นปัญหา
หมายจะถอนคำสาปบาปมารดา	เรื่องนิทรามทองต้องแน่นนอน
กตัญญูรู้ค่าน้ำนมแม่	ตั้งใจแน่วโดยไม่มีที่ทอดถอน
ต้องผจญภัยป่าดงหน้าจร	ไปนครเมืองร้างนางนิทราม”

(ฉันทน์ อรมุต : แดนอกนิหารีย์)

บทกวีของประทีป บัวทอง กล่าวถึงความกตัญญูทวดที่ว่ามนุษย์ทุกคนต้องรู้จักบุญคุณบิดามารดา และต้องเลี้ยงดูตอบแทนบุญคุณท่านดังนี้

“เราเกิดมาเป็นคนบนพิภพ	ควรเคารพบิดุเรศตามเหตุผล
พร้อมชนนินี้ที่เกิดกำเนิดคน	เกิดเป็นคนต้องเป็นผู้รู้จักคุณ
เห็นท่านแก่ชราอย่าละทิ้ง	นี่เป็นสิ่งสูงสุดควรอุทิศหนุน
สิ่งใดขาดสิ่งใดเหลือช่วยเจือจุน	ทดแทนคุณบิดุเรศชนนินี้”

(ประทีป บัวทอง : บทกวีขวอ)

2.9 ความละเอียดรอบคอบความกลัวบาป

ความละเอียดรอบคอบ (หิริ) ความกลัวบาป (โอตตบปัะ) เป็นคุณธรรมที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม เพราะคนที่มีคุณธรรมความกลัวบาปย่อมไม่ทำบาป ทำ

ความชั่ว เป็นคนดี ตนเองก็เป็นสุข สังคมก็เป็นสุข พระพุทธศาสนายกย่องความละเอียดเบา ความกลัวบาปว่าเป็นคุณธรรมที่คุ้มครองโลกให้เป็นปกติสุข ความละเอียดเบา ความกลัวบาปปรากฏในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

บทเกี่ยวของของ พ่วง บุขรารัตน์ กล่าวถึงความละเอียดเบา (หิริ) ความเกรงกลัวบาป (โอตตปปะ) ว่าเป็นคุณธรรมที่คุ้มครองผู้ปฏิบัติ ช่วยให้ทุกคนเป็นคนดี เลิกฆ่าฟันทำร้ายกัน ทำให้สังคมสงบสุข ดังนี้

“ทุกคนมีหิริโอตตปปะ	ลดเลิกละทำบาปอันหยาบหยาบ
เกิดละเอียดใจในสิ่งทราวม	ประพฤติตามหลักธรรมพระสัมมา
หวาดเกรงกลัววันกระทำกรรมชั่ว	ไม่เกลือกกลัวมีวเมฆเวลาค้นหา
สุจริตพร้อมจิตใจกายวาจา	หยุดเช่นฆ่ายื้อแย่งแข่งดีกัน
โลกประสบสันติสุขทุกหย่อมหญ้า	สัมมาอาชีพทำเป็นล้ำสัน
รูปจะชั่วตัวจะดำไม่สำคัญ	แต่ใจนั้นคงงามด้วยความดี”

(พ่วง บุขรารัตน์ : บทเกี่ยวของ)

เรื่องหยกสิงห์ปกาศิต ของ ฉิว ทิพย์วารี ฤาษีโกญจัญญะสอนฤษีอัสชิกะ ถึงความละเอียดเบา ความเกรงกลัวบาปว่าเป็นธรรมที่คุ้มครองโลก เป็นคำสอนของพระศาสดา ผู้ที่มีคุณธรรมข้อนี้ย่อมไม่ตกลงในความชั่ว ดังนี้

โกญจัญญะ : ธรรมที่คุ้มครองโลกมี 2 อย่าง อัสชิกะท่านรู้แล้วหรือยัง หนึ่ง คือ หิริ สอง คือ โอตตปปะ นี่เป็นคำสอนของพระศาสดา หิริความละเอียด ละเอียดต่อบาป สิ่งใดที่เป็นบาปเป็นกรรมชั่วไม่กล้ากระทำ มีความละเอียดใจตัวเอง โอตตปปะ คือ ความเกรงกลัว เกรงกลัวต่อบาป ต่อสิ่งชั่ว กรรมชั่ว เกรงกลัว ไม่อยากให้ตนต้องตกไปทำสิ่งชั่วร้าย เมื่อเรามีธรรมสองอย่างนี้ไว้ในใจตัวเราแล้ว โลกจะไม่แตกแยก หิริ โอตตปปะจึงได้ชื่อว่าธรรมคุ้มครองโลก

(ฉิว ทิพย์วารี : หยกสิงห์ปกาศิต)

2.10 ความอดทนความสงบเสงี่ยม

ความอดทน (ขันติ) ความสงบเสงี่ยม (โสรัจจะ) เป็นธรรมที่พระพุทธศาสนายกย่องว่าเป็นธรรมที่ทำให้งาม คือคุ้มครองผู้ปฏิบัติให้เป็นคนดีเรียบร้อยงดงาม ซึ่งย่อมส่งผลให้

สังคมเรียบร้อยงดงามด้วย ความอดทน ความสงบเสงี่ยมปรากฏในวรรณกรรม หนังสือบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

บทกวีของ กั้น ทองหล่อ บรรยายว่าธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนงามสามสถาน คือ งามกาย วาจา ใจ คือ ขันติโสรัจจะ (ความอดทน ความสงบเสงี่ยม) ดังนี้

“ขันติโสรัจจะธรรมพราณีฝึกฝน	จะทำคนให้งามสามสถาน
หนึ่งงามกายไม่แสดงแห่งอาการ	ให้จูงงานกิริยาออกท่าทาง
สองงามถ้อยวาจาครากล่าวาหน	ก็อ่อนหวานฟังได้ไม่หมองหมาง
อาจขจัดปัดเรื่องเคืองระคาจ	แล้วเสริมสร้างความรักสามัคคี
สถานสามงามใจใฝ่สงบ	ใครปะพบสรรเสริญจำเริญศรี
ดูเสงี่ยมเจียมใจในท่าที่	คุณทั้งนี้ต้องขยันหมั่นอบรม
ธรรมอันนี้มีไว้ได้สามสถาน	มีหลักการปฏิบัติหัดเหมาะสม
ฝึกหัดกายวาจาอย่าโง่งม	เร่งขึ้นชมศึกษาศิลาจาร
แล้วฝึกจิตคิดหวังตั้งสติ	ตามลัทธิพระธรรมกรรรมฐาน
ฝึกบอ่ยบอ่ยค้อยท่าเจนชานาญ	ผลไพศาลส่งให้กายใจงาม”
	(กั้น ทองหล่อ : บทกวีของ)

เรื่องหยกสิงห์ปกาศิต ของ ฉิว ทิพย์วารี ฤาษีโกญธัญญะสอนฤาษีอัสชชิกะว่าขันติโสรัจจะ (ความอดทน ความสงบเสงี่ยม) เป็นธรรมที่ทำให้งาม (ธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนงดงาม) ดังนี้

โกญธัญญะ : ธรรมที่จะทำให้งามมี 2 อย่าง คือ ถ้าเราปฏิบัติตามธรรมที่ว่าก็จะสวยงาม คือ ขันติกับโสรัจจะ ขันติ คือ ความอดทน ถ้าทุกคนอดทนเรื่องทั้งหมดนี้จะไม่เกิดขึ้น ขันติ คือ อดทนทุกอย่างที่ควรอดทน ท่านคงเข้าใจ โสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยม เสงี่ยมตัว เสงี่ยมศักดิ์ คนเราถ้ารู้จักเสงี่ยม มันก็งาม ถ้าไม่รู้เสงี่ยมมันก็ไม่งาม

(ฉิว ทิพย์วารี : หยกสิงห์ปกาศิต)

2.11 ความรู้จักหน้าที่มีน้ำใจแบ่งปัน พุทธเจ้าอ่อนหวาน

ความรู้จักหน้าที่มีน้ำใจแบ่งปัน และพุทธเจ้าอ่อนหวาน เป็นคุณธรรมที่ช่วยยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี จึงเป็นคุณธรรมที่มีคุณค่ายิ่งแก่มนุษยและสังคม ความ

รู้จักหน้าที่มีน้ำใจแบ่งปัน พุจฉาอ่อนหวานปรากฏในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่อง ตัวอย่าง เช่น

บทแม่สอนลูก (นางวิมาลาสอนแก้วปักจีน) ในเรื่องบุกแค้นมหัศจรรย์ของ พ่วง บุขรรัตน์ สอนผู้หญิงว่าควรรู้จักหน้าที่ เอาใจใส่เรือนสามน้ำสี่ มีน้ำใจแบ่งปัน พุจฉาไพเราะ อ่อนหวาน ดังนี้

“แก้วปักจีนไฉนแม่หรือไม่	จำเอาไว้เรื่องเรือนสามน้ำสี่
หนึ่งเรือนร่างสวยสองโสภี	เป็นนารีรักนวลสงวนกาย
สองเรือนใช้ไว้เป็นที่อาศัย	สามเรือนไฟเอาใจใส่จำหน่าย
กวาดเช็ดถูเราอยู่อย่างสบาย	จัดเครื่องใช้ไว้ให้ดูงามตา
ที่หลับนอนมุ้งพุกหมอนเสื่อสาคร	ล้วนสะอาดหมั่นดูแลรักษา
ในครัวไฟหม้อด้วยใหญ่ปลา	เตรียมจัดหาอย่าขาดตกบกพร่อง
เรื่องน้ำสี่ข้อหนึ่งมีน้ำใจ	แจกจ่ายไปลูกอย่าได้ค้ายของ
มีคุณค่ายิ่งกว่าเงินกว่าทอง	ซื้อที่สองต้องงคงามน้ำคำ
พุดอ่อนหวานเหมือนน้ำตาลตาลัน	ใครไฉนเขาชื่นชมค้มข่า
ซื้อที่สามน้ำใจอยู่ประจำ	ทุกเช้าค่ำสะอาดไม่ขาดแคลน
สี่น้ำมือคือปรุงหาอาหาร	บริการสามมีจักรักแสน
เสน่ห์ปลายจวักฟัวหลงรักหนักแน่น	แม่หัวแหวนจกจำไว้ได้ดี

(พ่วง บุขรรัตน์ : บุกแค้นมหัศจรรย์)

2.12 ความมีสัจจะรู้จักข่มใจ มีความอดทนและมีความเสียสละ

ความมีสัจจะ รู้จักข่มใจ มีความอดทนและมีความเสียสละเป็นธรรมของขรवास หรือ ธรรมของผู้ครองเรือน หรือหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ มี 4 ประการ คือ สัจจะ (ความจริง) ทมะ (การข่มใจ) ขันติ (ความอดทน) จาคะ (ความเสียสละ) ธรรมของขรवासทั้ง 4 ประการนี้เป็นธรรมที่ช่วยสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม ธรรมของขรवासทั้ง 4 ประการ ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่องดังตัวอย่าง เช่น

บทพยานิสสัย (พยานิสสัยสอนนางอุษา) ในเรื่องอุตุรทของ พ่วง บุขรรัตน์ กล่าวถึงคุณธรรมทั้ง 4 ประการ คือ ความมีสัจจะตั้งใจจริง ความรู้จักข่มใจจากความชั่ว ความรู้จักอดกลั้น อดทน ความรู้จักเสียสละว่าเป็นคุณธรรมที่ช่วยคุ้มครองน้ำใจคน ดังนี้

“สุทธาวาสรับโกสมปทุมมา
 คาไม่มีอะไรได้เจือจาน
 รู้รักษาวาจาสำเร็จบุญผู้ยิ่ง
 รู้ข่มใจตนเองเกรงโทษทัณฑ์
 รู้ละเว้นความชั่วทั่วโลก
 กุณธรรมนี้ปกป้องครองใจคน

มองอุษาอย่างพินิจคิดสงสาร
 โคร่สอนหลานให้กระจำในทางธรรม
 มีความตั้งใจจริงทุกสิ่งสรรพ
 รู้คกลั่นนอคคอมพร้อมอดทน
 รู้จักเสียดสละสร้างทางกุศล
 บรรจุผลชนชมนิยมยินดี”
 (พ่วง บุขรารัตน์ : อุณรุท)

2.13 ความมีเมตตากรุณาเมตตาอุเบกขา

ความมีเมตตากรุณาเมตตาอุเบกขา เป็นพรหมวิหารธรรม หรือเป็นธรรมของพรหม หรือเป็นธรรมของผู้เป็นใหญ่ หรือผู้ประเสริฐซึ่งปกติหมายถึงบิดามารดา หรือผู้ปกครอง พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมที่คุ้มครองผู้ปกครอง และผู้อยู่ใต้ปกครองให้สัมพันธ์กันสนิทสนม เกิดความรักความไว้วางใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งเปิดโอกาสให้ทั้งสองฝ่ายมีอิสระที่จะ กระทำกรรมและรับผลของกรรมนั้น คือ วางตนอยู่ในอุเบกขา มีปัญญาเห็นผลของกรรมที่ บุคคลได้รับ อันเนื่องมาจากการกระทำกรรมนั้น พรหมวิหารธรรม จึงเป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่ ชีวิตและสังคม พรหมวิหารธรรมปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะลึงบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

บทกวีจ้อ ของ พ่วง บุขรารัตน์ กล่าวถึงพรหมวิหารธรรม (เมตตา กรุณา เมตตา อุเบกขา) ว่าเป็นธรรมที่ผู้ใหญ่มิมีดังนี้

“เป็นผู้ใหญ่ไม่ดูค้ายฝ่ายผู้น้อย
 ตั้งใจแผเมตตาความปราณี
 เมตตาพลอยยินดีมีลาภยศ
 หนักขอเดือนเพื่อนพ้องลงพิจารณา
 เดินตามรอยแห่งพรหมวิหารสี่
 ช่วยเหลือมีใจเอ็นดูกรุณา
 ระเบียบบทกฏหมายอุเบกขา
 ด้วยปัญญาของท่านช่วยบ้านเมือง”
 (พ่วง บุขรารัตน์ : บทกวีจ้อ)

บทบรรยายเรื่องกามเทพดวง ของ ฉิ้น อรมุต กล่าวถึง พรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา เมตตา อุเบกขา ว่าเป็นธรรมของบิดามารดา ซึ่งเป็นพรหมของบุตรซึ่งบุตรควรรักเคารพ และไว้วางใจ ดังนี้

พรหม มาตา ปิตโร พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบว่า บิคารมารคาเป็นพรหมสำหรับ ลูก ท่านมีพร้อมทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นพรหมวิหารสี่ ลูกคนใดอยู่ในคำสั่งสอนของพ่อแม่ เป็นมงคลอันประเสริฐ ยิ่งเป็นลูกผู้หญิงด้วยแล้วหากคือคิ่งต่อพ่อแม่ โบกบินไปแต่ตัว เพราะอำนาจแห่งความหลงสำคัญว่าได้เข้าสู่ประตูลสวรรค์ ผู้นั้นมักจะพลัดลงสู่ขุมนรก เสมอที่เดียว โลกอันกว้างขวางนี้คุณหนู ๆ จงสังวรไว้ว่ามีทั้งสวรรค์และนรก เป็นวังน้ำวนที่ดูดกลืนชีวิตให้คิ่งลงสู่ก้นบึ้ง สำหรับผู้ที่โง่เขลาและอ่อนแอ ถึงแม้โลกนี้จะรุ่งเรืองไปค้ำยแสงสี อุดมไปด้วยสถาบันการศึกษา แต่โลกเรายังมีกูดคราง มีการฆ่ากันตายค้ำยฉวยมุขร้อยแปด มีช่องค้ำกามรมณ์อันเป็นสุสานของพรหมจรรย์ผู้หญิง มีตาข้ำยความหายนะซึ่งค้ำค้อยู่ทุยก่างก้าว ผู้หญิงสาวคือเหยื่ออันโอชะของพวกบ้ำกาม คนที่ลูกทุกคนควรรักและไว้วางใจคือบิคารมารคาซึ่งเป็นพรหมของลูก

(ฉันทน์ อรมุต : กามเทพหลวง)

2.14 ความมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

ความมีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา หรือความมีอิทธิบาทสี่ เป็นคุณธรรมที่ทำให้การทำงาน การค้ำเนินการใด ๆ หรือการแก้ปัญหายุปสรรคใด ๆ ประสบความสำเร็จ จึงเป็นคุณธรรมที่จำเป็นและมีคุณค่ายิ่งต่อการทำงานแก้ปัญหหรือการพัฒนาชีวิตและสังคม

บทเกี่ยวข้องของ ช่วง อินทสระ กล่าวถึงอิทธิบาทสี่ว่าเป็นคุณธรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ ช่วยให้งานนั้นสำเร็จ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ ใช้ปัญญาสอบสวน ดังนี้

“ธรรมที่ศักดิ์สิทธิ์อิทธิบาท	มีอำนาจผูกค้ำคัจฉกรหั้น
ถ้าได้ยึดเป็นหลักจกช่วยค้ำ	ให้ผู้นั้นเสร็จสมอารมณ์ปอง
ทำถึงใดใจรักสมัครมัน	ไม่เหหันหวนคิดมีจิตสอง
ไซ่ว่างานแล้วรักสมัคตรอง	ความรักค้ำต้องลึกซึ่งเข้าถึงใจ
เอาความเพียรพินฝ่าอุปสรรค	ให้แตกหักพินาศอย่าหวาดไหว
ยอมส้าปากตรากตราเพียรทำไป	มีหื้อใจทนทำกระหน้ถาง
จิตฝักใฝ่ในธุระเสมียนหลัก	เป็นกรุขปิกนาร่องปองกันหลง
ควบคุมใจเอาไว้ให้มันคง	มิยอมปลงธุระผละงาน

มันตริกครองใคร่ครวญส่วนวิบัติ
อุปสรรคคักทางกึกขวางงาน
ใช้อุบายทำลายอุปสรรค
ร่วมแรงแข็งขันหมั่นทวี

ใช้ระหัดปัญญาแก้สลักลำหาญ
ปัญญาญาณส่องดูคงรู้ดี
ให้แตกหักฉิบหายกระจายหนี
จักถึงที่จุดหมายเมื่อปลายมือ”
(ช่วง อินทสระ : บทเกี่ยวจ้อ)

2.15 ความมีศีล 5 ประการ

ศีล 5 ประการ คือ เบญจศีล เป็นธรรมพื้นฐานของมนุษย์ เป็นธรรมที่ช่วยพัฒนาชีวิต และสังคมให้เป็นชีวิตและสังคมที่ดีงาม คือเป็นชีวิตและสังคมที่เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าหรือเบียดเบียนกัน มีความรัก เมตตาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (ศีลข้อที่ 1) เว้นจากการลักทรัพย์ เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน (ศีลข้อที่ 2) เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม ไม่ล่วงละเมิดในบุตรภรรยาของผู้อื่น ส่งเสริมความรักความผูกพันในครอบครัว สังคม (ศีลข้อที่ 3) เว้นจากการพูดเท็จขาดเหตุผลไร้ประโยชน์ ส่งเสริมสัจจะ เคารพรักษาสัจจะ (ศีลข้อที่ 4) เว้นจากการประทุษร้ายสติปัญญาของมนุษย์และสังคม เคารพสติปัญญาของมนุษย์และสังคม (ศีลข้อที่ 5)

บัณฑิตแต่โบราณท่านพรรณนาประโยชน์ของเบญจศีลว่าเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาชีวิตและสังคม นำชีวิตและสังคมไปสู่สุคติ ถึงพร้อมด้วยโภคทรัพย์และถึงความคับทุกข์ คือนิพพาน

เบญจศีลปรากฏในวรรณกรรมหนังสือเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่าง

เรื่องครูบ้านนอก ของ ฉันทน์ อรมุต พระพงศันรา ซึ่งปลอมพระองค์เป็นพระภิกษุเทศนาโปรดพระธิดาสุพรรณิกา อธิบายความหมายของเบญจศีลแต่ละข้อ และยืนยันว่าควรสมาทานเบญจศีลอยู่เป็นนิตย์ ดังนี้

“ข้างฝ่ายพระพงศันราผู้ปลอมองค์	เป็นพระสงฆ์ทรงศีลชินศรี
ก็ให้ศีลสวงามตามพิธี	โยมจงมีศีลห้าสมาทาน
ถือปณาทินนาอย่าฆ่าสัตว์	อย่าฉ้อ โกงสมบัติพื้นฐาน
ข้อสามว่ากาเมสุมิฉฉาจาร	ศรัทธาท่านชายหญิงอย่าชิงชัง
ข้อมุสาบลิ้ออย่าขี้ปิด	สุรารสเมรียอย่าได้เสวย
สมาทานศีลห้าอย่าละเลย	ให้คุ้นเคยอยู่ในธรรมแห่งนี้ใจ”

(ฉันทน์ อรมุต : ครูบ้านนอก)

ในเรื่องอุกหลงแม่ ของ ฉันทน์ อรมุต พระโยคีเทศนาโปรดพระเจ้ากรุงชวา บรรยายลักษณะเบญจศีลในลักษณะเดียวกันนี้ทุกประการ แต่พรรณนาอานิสงส์ของเบญจศีลว่าทำให้มนุษย์ละเว้นชั่ว กระทำดี ดังนี้

“ถือศีลห้าสิ่งใดไม่เปรียบเปรย เป็นการเลยละชั่วกระทำดี”
(ฉันทน์ อรมุต : อุกหลงแม่)

ในเรื่องเสียดแรงรัก ของ ฉันทน์ อรมุต พระโยคีเทศนาโปรดยักษ์ภูเวรจักร บรรยายลักษณะของเบญจศีลเหมือนกันนี้ทุกประการ แต่พรรณนาอานิสงส์ของเบญจศีลว่าสามารถนำมนุษย์ไปสู่นิพพาน ดังนี้

“ถือศีลห้าสิ่งใดไม่เปรียบเปรย จะได้เชยชมขึ้นพระนิพพาน”
(ฉันทน์ อรมุต : เสียดแรงรัก)

เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ของ กั้น ทองหล่อ สังข์ศิลป์ชัยสอนนางยักษ์ยันทั้งให้ถือศีล 5 คือ เว้นฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ ไม่ล่วงกามคุณ ไม่ดื่มเครื่องคองของเมา และสอนว่าศีล 5 เป็นธรรมประจำโลก เป็นเครื่องมือวัดจิตใจมนุษย์ ดังนี้

สังข์ศิลป์ชัย : เป็นบุญแล้วพี่ ถ้าอย่างนั้นพี่จงถือเอาศีล 5 นี้ไว้เป็นประจำ คือ ปาณา ห้ามฆ่าสัตว์ อทินนาไม่ลักทรัพย์ กามเมไม่ล่วงกามคุณ มุสาไม่โกหก สุรา ไม่ดื่มสุราเครื่องคองของเมา ทั้ง 5 อย่างนี้เป็นศีลประจำโลก และเป็นศีลที่วัดจิตใจมนุษย์และสัตว์เครื่องงาน ถ้าท่านมีศีลท่านก็เป็นมนุษย์แล้ว ไม่ใช่สัตว์เครื่องงานแล้ว ท่านจงเลิกการฆ่าผู้คนในเมืองเวียงชัยเสียแต่บัดนี้

(กั้น ทองหล่อ : สังข์ศิลป์ชัย)

3. สัจธรรม

สัจธรรม คือ ความจริงของชีวิต และสรรพสิ่งที่เห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

ในวรรณกรรมหนังสือได้กล่าวถึงสัจธรรมไว้หลายประการ ที่เด่น ๆ คือ

3.1 หลักกรรม

หลักกรรมหรือกฎแห่งกรรม หรือกฎแห่งการกระทำ เป็นความจริงของการกระทำ คือ การกระทำมีผลแน่นอน การกระทำดีมีผลดี การกระทำชั่วมีผลชั่ว สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสถึงกฎแห่งกรรมว่า “บุคคลหวนพิชเช่นโคย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”¹

หลักกรรมเป็นสัจธรรมที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์และสังคม เพราะหลักกรรมสอนให้มนุษย์เชื่อความสามารถของมนุษย์เอง เชื่อเหตุผลของการกระทำ กรรมชี้ให้เห็นว่า ผลสำเร็จที่มนุษย์ต้องการจุดหมายที่มนุษย์ปรารถนาจะเข้าถึง จะสำเร็จได้ด้วยลงมือทำ หลักกรรมสอนให้มนุษย์พึ่งตนเอง ทำเองด้วยความเพียรพยายาม หลักกรรมทำให้มนุษย์มีความรับผิดชอบต่อการกระทำ และผลของการกระทำ และชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มีสิทธิตามธรรมชาติ มีอิสระเสรีที่จะกระทำการต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงพัฒนาตนเองให้ประเสริฐสุดได้ทุกคน หลักกรรมชี้ให้เห็นว่ามนุษย์แตกต่างกันเพราะการกระทำ มนุษย์จะเป็นคนเลวหรือประเสริฐก็เพราะกรรม หลักกรรมชี้ให้เห็นว่ากรรมเก่าเป็นเพียงเหตุปัจจัยหนึ่งมนุษย์จะเป็นอย่างไรก็อยู่ที่กรรมปัจจุบัน สำหรับคนที่ยังมีความหวังหลักกรรมเป็นสิ่งให้ความมั่นใจ ให้ความหวังทั้งปัจจุบันและอนาคต

กล่าวโดยสรุป หลักกรรมทำให้มนุษย์สามารถเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง ทำแต่ความดีให้บริบูรณ์ และทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถเข้าถึงความดับทุกข์หรือนิพพาน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตและสังคมได้

หลักกรรมปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

3.1.1 หลักกรรมที่สอดคล้องกับหลักกรรมในพระพุทธศาสนา กรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา กรรม คือ การกระทำและผลของการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา กรรมจึงเป็นเรื่องของมนุษย์ มีเหตุผลพิสูจน์ได้จริง เป็นปัจจุบัน คือ เป็นเรื่องของชาตินี้ ชีวิตนี้ มนุษย์มีอิสระเสรีที่จะทำกรรมหรือแก้ไขปรับปรุงกรรมได้ หลักกรรมในลักษณะนี้ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

¹ พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต) พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 214.

เรื่องพระทิววงศ์ของกั้น ทองหล่อ ตอนพระนางทิพยเกสรตรัสกับมุขมนตรี กล่าวถึงหลักกรรมว่า เป็นตัวบงการกำหนดการกระทำหรือกำกับพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนี้

ทิพยเกสร : โลกนี้คือละครโรงใหญ่ มนุษย์สัตว์ทั้งหลายเป็นตัวแสดง เป็นตัวละคร
 เล่นกันเข้ารับบทบาท กรรมเป็นผู้ประพันธ์เรื่องให้แสดง กรรมกำหนดบทบาท
 และคอยกำกับการแสดง โดยมีให้มนุษย์สัตว์ทั้งหลายออกนอกบทบาทไปได้
 (กั้น ทองหล่อ : พระทิววงศ์)

เรื่องคู่รักคู่แค้นของฉันทน์ อรมุต ตอนพระธิดาอุษาวดีกราบทูลพระราชบิดาซึ่งสงสัยถึง
 ผลกรรม กล่าวถึงหลักกรรมว่า การกระทำกรรมดีนั้นทำที่ไหนเมื่อไรก็ต้องได้ผลดีแน่นอน
 ดังนี้

“การกระทำความดีถึงที่ไหน ทำเมื่อไรก็ต้องดีมีกุศล
 เกิดเป็นคนต้องรักรู้จักตน จะมีผลสวยงามเพราะความดี”
 (ฉันทน์ อรมุต : คู่รักคู่แค้น)

เรื่องบุญนำกรรมพาของพวง บุขรารัตน์ ตอนหนึ่งบรรยายหลักกรรมว่าคนทำกรรม
 อย่างไรย่อมได้รับผลกรรมอย่างนั้น ทำดีย่อมได้ผลดี ทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว ดังนี้

“บุญหนุนนำกรรมหนุนพาชาวมนุษย์ ไม่สิ้นสุดเวียนว่ายในสงสาร
 ก่อกรรมชั่วตัวเป็นทุกข์ทุกยุคทุกกาล ดีบันดาลถ้าหมั่นทำแต่กรรมดี”
 (พวง บุขรารัตน์ : บุญนำกรรมพา)

เรื่องเสียแรงรักของฉันทน์ อรมุต ตอนพระกฤษณวงษ์รำพึงตอนหนึ่ง กล่าวถึงหลักกรรม
 ว่าถ้าทำสิ่งใดย่อมได้รับผลในสิ่งที่ทำนั้น ดังนี้

“เราไม่เรียนสิ่งใดก็ไม่รู้ เราไม่ดูสิ่งใดก็ไม่เห็น
 เราไม่ทำสิ่งประสงค์คงไม่เป็น ต้องเคียวเงินฝักไว้เป็นชายชาญ”
 (ฉันทน์ อรมุต : เสียแรงรัก)

อนึ่ง หลักกรรมย่อมครอบคลุมถึงหลักกรรมอื่น ๆ ที่เป็นผลของการกระทำของ
 มนุษย์ทั้งหมด เช่น การปฏิบัติธรรมย่อมได้รับผลกรรม วรรณกรรมหนึ่งตะลุมเรื่องมหाराช

กำสรวลของฉันทน์ อรมุต ตอนกษัตริย์สอนนางวรรณกรรม ได้กล่าวถึงกฎแห่งกรรมว่า “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติ” ดังนี้

“จงถือธรรมกำหนดเหมือนคชบาท อย่าให้พลาดพลั้งเท่าก้าวเดียว
 ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนอย่างคำพระพุทธท้าวานว่าไว้”
 (ฉันทน์ อรมุต : มหาราชกำสรวล)

3.1.2 หลักกรรมที่แตกต่างกับหลักกรรมในพระพุทธศาสนา กรรมที่แตกต่างจากหลักกรรมในพระพุทธศาสนา คือ หลักกรรมที่เน้นผลกรรมเก่า ซึ่งเห็นว่าผลร้ายที่ได้รับในชาติปัจจุบันล้วนเป็นผลมาจากกรรมเก่าในชาติปางก่อนทั้งสิ้น มนุษย์ต้องรับกรรมนั้นโดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขหรือควบคุมบงการกรรมได้เลย อาจจะเรียกหลักกรรมที่แตกต่างกับหลักกรรมในพระพุทธศาสนาว่า หลักกรรมเก่า

หลักกรรมเก่าปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะสูงมากมายดังตัวอย่าง

เรื่องพระทินวงศ์ของกัน ทองหล่อ ตอนมุขมนตรีทราบข่าวพระเจ้าเกษนิกรไปสร่งน้ำทะเล ถูกพิษพญานาคพระเนตรบอด จึงเข้าเฝ้าพระนางทิพย์เกสร กราบทูลความห่วงใย พระนางทิพย์เกสรตรัสว่าเหตุร้ายครั้งนี้เกิดจากกรรมเก่า ดังนี้

มุขมนตรี : ขอเดชะพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม เรื่องพระมหากษัตริย์กรุณาธิคุณเจ้าชีวิต ประชวรพระเนตรครั้งนี้ทรงสร้างควมวิปโยคให้พสกนิกรเศร้าสลดอย่างลึกซึ้ง

พระนางทิพย์เกสร : ฉันทน์ได้เห็นการแสดงออกของชาวเมืองปัญญา ชาวประชา สมณชีพรามณ์ พ่อค้า คหบดี ข้าราชการทหาร ข้าราชการฝ่ายพลเรือนตั้งแต่ต่ำจนถึงสูงสุดโดยทั่วถึง ทุกชนวรรณะ แสดงว่าจงรักภักดีต่อในหลวงเป็นที่สุด ตอนนี้พระอาการกำลังทรุดหนัก ทรงทรมาณทนต่อความเจ็บปวดอย่างแรงเหลือเกิน เท่าที่ท่านทั้งหลายมีจิตใจห่วงใยในองค์พระประมุขนั้น ฉันทน์ขอบใจท่านทั้งหลายทั่วเมืองปัญญา ถึงแม้ว่าในหลวงมีนครรักทั้งประเทศ แต่คงช่วยเจ็บช่วยตายแทนกันไม่ได้ตัวใครก็ตัวเอง และมันเป็นเรื่องธรรมดา ไม่มีชีวิตใดในโลกที่จะไม่ก้าวเข้าหาจุดธรรมดา เรื่องในหลวงประชวรพระเนตรนั้นคงมาจากกรรมที่เคยสร้างสม ไม่ชาตินี้ก็คงชาติก่อน ซึ่งเป็นกรรมเก่าตามสนองเป็นแน่แท้

(กัน ทองหล่อ : พระทินวงศ์)

เรื่องมัจจุราชน่ากลัวของฉิ่น อรมุต ตอนรัชชัชหนุ่มเสเพลพ่อตายเรียนไม่จบมาขอ ร้องนางฉวยผู้เป็นมารดาให้ไปสู่ออกนึ่งนึ่ง สวากำพร้าเสเพลไร้อนาคตเช่นกัน นางรำพึงอ้าง กรรมเก่าว่าเหตุร้ายที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพราะนางเคยสร้างกรรมไว้ในชาติปางก่อน กรรมจึงตอบ สอนองดังนี้

“นางหักจิตคิดเห็นว่าเป็นกรรม แม่เคยทำผิดพลาดแรกชาติไหน
บุรพกรรมทำสร้างไว้อย่างไร ย่อมเป็นไปตามกรรมธรรมดา”
(ฉิ่น อรมุต : มัจจุราชน่ากลัว)

เรื่องครูบ้านนอกของฉิ่น อรมุต ตอนวีรพงศ์ปลอบนางเกษรินที่บิดาถูกพงศ์พิศาลฆ่า อ้างกรรมเก่าว่าที่บิดานางถูกฆ่าเพราะเคยสร้างกรรมกันมาแต่ชาติก่อน ดังนี้

“วีรพงศ์ตรงเข้าปลอบประโลมจิต น้องจงคิดว่ากรรมสร้างแต่ปางหลัง
ย้ายพงศ์พิศาลยิ่งใหญ่อยู่ในวัง พี่กำลังสืบประวัติจะจัดการ”
(ฉิ่น อรมุต : ครูบ้านนอก)

เรื่องทายาทพระยาของฉิ่น อรมุต ตอนพระนางปทุมวดีประสูติพระธิดา พญานาค เทวกาลีมาขอเอาชีวิตพระนาง พระนางขอผ่อนผันขอให้พระธิดาหย่านมเสียก่อน พญานาคเทวกาลีหายวับไป พระนางคร่ำครวญอ้างกรรมเก่าว่าเหตุร้ายที่เกิดขึ้นเพราะพระนางทำกรรมไว้ ดังนี้

“แล้วพญานาคร้ายก็หายวับ จะค่อยกลับมาฆ่ามารศรี
นางกอดธิดาอารมณ์ไม่สมประดี ทุกข์ทวิเทียบเท่าสุชาธาร
เจ้าเกิดมากำพร้าแม่เสียแม่แล้ว แม่ไม่เคยจะต้องยับคับสังขาร
แม่มีกรรมทำก่อไว้ต้องวายปราน เขาวมาลย์กอดลูกแล้วรำไร”
(ฉิ่น อรมุต : ทายาทพระยา)

เรื่องอุณรุทของฟุ้ง บุขรรัตน์ ตอนเจ้ากรุงพาดแห่ฤทธิ์พระธำรงวิเศษของพระ อุณรุทจนจะสิ้นชีพ ได้เรียกนางอุษามาสั่งลา อ้างกรรมเก่าว่าเพราะตนเคยสร้างกรรมไว้จึง ต้องเกิดเหตุร้ายและต้องตาย ดังนี้

“เรียกลูกแก้วมาแล้วว่าพอนี้
ครั้งนี้เป็นความผิดของบิดา
ขอฝากลูกไว้กับองค์พระทรงฤทธิ
รื่องฝากไวยกาบจาบัลย์

ต้องเสียดีชีพมารม้วยสังขาร
ใค่ก่อกรรมทำมาแต่ปางบรรพ์
แม้ทำผิดอย่าฆ่าให้อาสัญ
ขุนกุมภัณฑ์ดับคืบสิ้นพระชนม์”
(พ่วง บุชรารัตน์ : อุมรุต)

3.2 กฎไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ เป็นกฎธรรมชาติหรือกฎธรรมดาของชีวิตและสรรพสิ่ง กฎไตรลักษณ์แสดงความจริงหรือธรรมชาติ หรือธรรมดาของชีวิต และสรรพสิ่งว่ามีลักษณะ 3 ประการ คือ ไม่เที่ยง (ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป) เป็นทุกข์ (ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว) เป็นอนัตตา (ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง)

กฎไตรลักษณ์เป็นสังขธรรมที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตและสังคม เพราะกฎไตรลักษณ์ทำให้มนุษย์เกิดปัญญารู้เท่าทันต่อชีวิตและสรรพสิ่ง รู้จักพัฒนาชีวิตและสรรพสิ่งด้วยการควบคุมเหตุปัจจัยให้เปลี่ยนแปลงไปในทางเจริญ เป็นประโยชน์แก่อีกุศลแก่ชีวิต สังคมและสรรพสัตว์ ตามที่ตนปรารถนาได้ ขณะเดียวกันกฎไตรลักษณ์ทำให้มนุษย์รู้จักชีวิตและสรรพสิ่งตามความเป็นจริง รู้เท่าทันชีวิตและสรรพสิ่ง รู้จักวางท่าทีต่อชีวิตและสรรพสิ่งเป็นอิสระ ทำใจได้ ปลงใจได้ เมื่อชีวิตและสรรพสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลายหรือแตกดับ

กฎไตรลักษณ์ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะสูงมากมาย ดังตัวอย่าง

เรื่องอุมรุตของพ่วง บุชรารัตน์ พระนางสุจิตราต้องจุดิจจากสวรรค์มาปฏิสนธิในโลก มนุษย์ตามคำบัญชาของพระศุติ นางอวลัยสวรรค์แต่หักใจคิดได้ว่าทุกอย่างเป็นอนิจจัง ดังนี้

“หักใจออกมานอกทิพยอาสน์
ไม่มีสิ่งใดแน่ต้องแปรปรวน
ขณะนี้ตัวขามีหน้าที่
พอลคนตรีสวรรค์บรรเลงคัง

คราสีนาสนาอย่าแหนหวน
ทุกสิ่งล้วนควรคิดอนิจจัง
ทำตามพระศุติที่รับสั่ง
จุดิจยัง โบกขรณิที่กุมภัณฑ์”
(พ่วง บุชรารัตน์ : อุมรุต)

เรื่องคาบแสงฟ้าของปกรณัม ไชยรัตน์ พระจันทรราชถูกกบฏจับตัวไปประหาร พระองค์ทรงรำพึงถึงชีวิตว่าทุกชีวิตยากคิมิจนต้องตาย ต้องตกอยู่ในกฎอนิจจังทั้งสิ้น ดังนี้

“หลับตาคิดถึงชีวิตมวถมนุญย์
พวกยาจกชวานาทั่วหน้ากัน
เพราะชีวิตอนิจจังทั่วทั้งหมด

ต้องพบจุดของชีวิตไม่ผิดผัน
องค์ราชันช่วงสุดท้ายต้องวายปราณ
ตามเกณฑ์กฎเหล่าสัตว์ที่เวียนวัฏสงสาร”
(ปกรณัม ไชยรัตน์ : คาบแสงฟ้า)

เรื่องฟองสมุทรของฉวิต กำเหนิดผล ฤาษীগัสสปะเตือนพระนางบุษบาว่าอย่าเป็นห่วงว่าตนไม่มีใครอยู่ปฏิบัติว่าตนชินกับความสัน โศภวิเวก เห็นความเกิดแก่เจ็บตายเป็นเรื่องสามัญคังนี้

บุษบา : “ก่อนจากลำนน้ำตาร่วงความห่วงใย
ลูกเคยอาศัยอบอุ่นด้วยคุณตา
ลูกลาไปใคร ได้อยู่ปฏิบัติ”

ฤาษীগัสสปะ : “(ไปเถิดลูกบุษบา)
ความสังคอันวิเวกเป็นอุเมกษา
ตาเคยอยู่สัน โศภ ได้เสมอมา
เกิดเจ็บตายหมายว่าเรื่องสามัญ”

(ฉวิต กำเหนิดผล : ฟองสมุทร)

เรื่องมหาราชาภัสรวถของฉิน อรมุต ฤาษีโคบุตรสอนสายธนู ซึ่งเสรำโศภเพราะต้องสูญเสียพระเชษฐาว่า ทุกชีวิตเมื่อเกิดมาแล้วต้องตาย อาจจะเร็วหรือช้า แต่ทุกชีวิตตกอยู่ในกฎอนิจจัง แม้จะมีวิชา มีฤทธิ์อำนาจเพียงใดก็ต้องตาย คังนี้

“พระโยคีชี้แจงเหตุเทศนา
เหมือนกุ่มวงกงเกวียนหมุนเวียนไป
ต้องเวียนว่ายตายเกิดกำเหนิดตน
เกิดมาแล้วต้องตายทำลายปราณ
อสุภกรรมกรรมฐานประหารเหตุ
พระอินทร์ยวิบัติเป็นอนันตา
ที่มีกรรมทำมาอายุสั้น
อันชีวิตอนิจจาปฏิบัติ
บางเข้าดับลับขันขันธ์ไม่ทันตลอด

อนิจจาทุกขังตั้งวิสัย
กว่าจะได้มรรคผลคณิพพาน
กว่าจะพ้นจากห้วงบ่วงสงสาร
ซ้ากับนานแล้วแต่กรรมผู้ทำมา
จงสังเกตเกิดซึ่งวังจะสังขาร
สังขารเป็นกองปฏิบัติ
ไม่นานวันชีพลับล่วงดับสูญ
ไม่เพิ่มพูนภาวะอสุภัง
บางคนรอดมาตายต่อภายหลัง

เป็นเช่นนี้ชีวิตอนิจจัง
ถึงมีฤทธิ์วิชาที่สามารถ
รู้ค่าดินแดนฟ้าสุราลัย

ไม่ได้ตั้งเที่ยงแท้ยอมแปรไป
ยกปราสาทเวษยันต์ให้ห้วนไหว
รู้เท่าใดก็ไม่รอดต้องวอควาย”
(ฉันทน์ อรุณศ : มหาราชกำสรวล)

3.3 กฎปฏิจสงสมุปบาท

ปฏิจสงสมุปบาทเป็นกฎธรรมชาติของการเกิดและการดับทุกข์

ปฏิจสง แปลว่า อาศัย สมุปบาท แปลว่า เกิดขึ้นพร้อม ปฏิจสงสมุปบาทจึงแปลว่า “สิ่ง
ที่อาศัยซึ่งกันและกันแล้วเกิดขึ้นพร้อม” ซึ่งหมายถึง การเกิดและการดับทุกข์ ดังคำอธิบาย
ของพุทธทาสภิกขุว่า

“ปฏิจสงสมุปบาทจะแสดงให้เห็นทราบว่าทุกข์จะเกิดขึ้นมาอย่างไร โดยละเอียดและ
แสดงให้เห็นว่าอาการที่ทุกข์เกิดขึ้น และดับลงไปนั้นมีลักษณะเป็นธรรมชาติ
ที่อาศัยกันและกันอย่างไร”¹

ปฏิจสงสมุปบาทประกอบด้วยองค์ธรรม 12 ประการ อาจแยกได้เป็น 2 ฝ่าย คือ
ปฏิจสงสมุปบาทฝ่ายการเกิดทุกข์ (ปฏิจสงสมุปบาทสมุทยวาร) และปฏิจสงสมุปบาทฝ่ายดับทุกข์
(ปฏิจสงสมุปบาทนิโรธวาร) ดังนี้

3.3.1 ปฏิจสงสมุปบาทฝ่ายการเกิดทุกข์ ประกอบด้วยองค์ธรรม ดังนี้

“อวิชชา (เป็นปัจจัยเกิด) → สังขาร → วิญญาณ → นามรูป → สฬายตนะ →
ผัสสะ → เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ →ชาติ → ชรามรณะ + โสภ
ปริเทวะ ทุกข์โทมนัส อุปายาส = ทุกข์สมุทัย (เกิดทุกข์)”²

¹ พุทธทาสภิกขุ. ปฏิจสงสมุปบาทจากพระโอบุ. 2521. หน้า 44.

² พระราชาวรมณี (ประยูรค์ ปลูกโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 225.

3.8.2 ปฏิกิจสมุปปาทฝ่ายการดับทุกข์ ประกอบด้วยของศีลธรรม ดังนี้

“อวิชชาดับ → สังขารดับ → วิญญาณดับ → นามรูปดับ → สฬายตนะดับ
→ ผัสสะดับ → เวทนาดับ → ตัณหาดับ → อุปาทานดับ → ภพดับ → ชาติดับ →
ชรา มรณะดับ + โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส = ทุกขนิโรธ (ดับทุกข์)”¹

ปฏิกิจสมุปปาทเป็นสังขธรรมที่แสดงความจริงว่าความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร และจะดับลงได้อย่างไร การรู้กฎปฏิกิจสมุปปาททำให้มนุษย์เกิดปัญญา รู้สาเหตุการเกิดและการดับทุกข์ จึงสามารถป้องกันความทุกข์หรือดับทุกข์ได้ ปฏิกิจสมุปปาทจึงเป็นสังขธรรมที่สำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่งแก่มนุษย์

แม้ปฏิกิจสมุปปาทจะเป็นสังขธรรมที่สำคัญและมีคุณค่าอย่างยิ่ง แต่เนื่องจากปฏิกิจสมุปปาทเป็นสังขธรรมที่ละเอียดอ่อนประณีตลึกซึ้ง ฐียาก หยั่งถึงยากอย่างยิ่ง ปฏิกิจสมุปปาทจึงเป็นสังขธรรมที่จำเป็นต้องศึกษาและเผยแพร่เป็นอย่างยิ่ง

ปฏิกิจสมุปปาทปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะลุดบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

เรื่องทายาทพระยาของฉิน อรมุต ตอนบรรยายสภาพฤาษีโคตมะ กล่าวถึงปฏิกิจสมุปปาทเฉพาะกิเลสอวิชชาว่า เพราะมีกิเลสอวิชชา มนุษย์จึงมีมลทินต้องคั่นรณอยู่ในห้วงทุกข์ ดังนี้

“โคตมะอาศัยในอาศรม	รักษาพรหมจรรย์ไม่หวั่นไหว
สละสิ่งทั้งหมดกำหนดใจ	รู้เท่าทันในอนิจจังสังขารา
อันรูปรสกลิ่นเสียงเคียงสัมผัส	เครื่องผูกมัดเหล่านั้นคือตัณหา
อันอินทรีย์วิบัติเป็นอนัตตา	ตัวกิเลสเจตนาเป็นราคิน
ตกหลุมรักปลัดปลิวเหวตัณหา	เหมือนคนตาบอดแซ่กระแสนินทุ
อวิชชาพาตนให้มลทิน	สัตว์จึงคั่นอยู่ในห้วงแห่งบ่วงมาร”

(ฉิน อรมุต : ทายาทพระยา)

เรื่องชาตกรเหนือเมฆของฉิน อรมุต ตอนพระสงฆ์แสดงธรรมแก่ภิกษุมินทร์ กล่าวถึงองค์ประกอบบางส่วนของปฏิกิจสมุปปาท คือ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส ว่าเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ทำให้มนุษย์ตกอยู่ในความทุกข์ ดังนี้

¹ พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 225.

“ท่านเจ้าคุณแจ้งเหตุเทศนา
 คึงคุมวงกงเวียนหมุนเวียนไป
 สุขกับทุกข์ปลุกปล้ำทำให้สัตว์
 พระธรรมขั้นนั้นอุกฤษฏ์พิสดาร
 อันสังขารที่เกิดมาในสารภพ
 เมื่อเราถือกำเนิดเกิดเป็นคน
 โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัส
 ที่เมาจากตัวกิเลสเจตนา
 การเกิดแก่เจ็บตายมิใช่หรือ
 อนัตตาสัญญลับไม่กลับคืน
 แต่สามัญตมหาอุปาทาน
 สิ้นสังเกตุเหตุผลเป็นมลทิน

อนิจจาทุกขังคังวิสัย
 กว่าจะได้มรรคผลจนนิพพาน
 ต้องวายวิญญู์เวียนวงในสงสาร
 เป็นสะพานข้ามฝั่งวังน้ำวน
 มันทวนทบร้าวแยกแตกตกลง
 ก็ไม่พ้นจากอำนาจชาติชรา
 พระท่านตรัสไว้ให้คิดเป็นปริศนา
 สังขารหรือจะตั้งอยู่ยั่งยืน
 จะเชื่อถือว่าหนักแน่นก็แสนฝัน
 เป็นแต่พื้นเนาจอมถมแผ่นดิน
 มันบันดาลดวงจิตคิดถวิล
 จึงต้องค้ำอยู่ในห้วงแห่งบ่วงมาร”
 (ฉันทน์ อรมุด : ชาติกรเหนือเมฆ)

บทภาษีสอนศิษย์จากเรื่องมิตติมัตของมาฆของบุญธรรม เทอดเกียรติชาติ กล่าวถึง
 ปฏิจจนูปบาทฝ่ายการเกิดทุกข์ไว้ 12 หัวข้อว่า เพราะมีอวิชา จึงเกิดสังขาร → วิญญาณ
 → นามรูป → สฬายตนะ → ผัสสะ → เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ →
 ชาติ → ชรามรณะ (โสภปริเทวะทุกขโทมนัสสุปายาส) ดังนี้

“เพราะอวิชาเป็นพื้นฐานสังขารจึงเกิด กิดคูเถิดวิญญาณังมันเกิดเพราะสังขาร
 นามรูปังเกิดเพราะวิญญาณ เป็นยาวย่านติดต่อเป็นข้อไป
 นามรูปังให้บังเกิดสฬายตนะ แล้วจึงเกิดผัสสะอย่างสงสัย
 เพราะผัสสะสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่เท่าไรเวทนาเกิดมาพถัน
 เมื่อเกิดเวทนาส่วนตัณหามันก็เกิด แล้วเลยเถิดเป็นอุปาทานร่านกระสัน
 อุปาทานคือมารที่สำคัญ ตัวยึดมันถ้อมัน ไปจนหมดปัญญา
 เมื่อเกิดอุปาทานไม่นานก็เกิดภพ ต้องสยบเสียวัญกับปัญหา
 เมื่อเกิดภพก็เกิดชาติไม่คถาคถลา แล้วก็ถึงซึ่งชรามรณัง

เป็นโสกะปริเทวทุกขะโทมนัส
เรื่องปฏิจสงฆุปบาทควรฉลาดระวัง

สุปายาสเกินสลัดเหมือนถูกมัดแล้วขัง
ฉลาดคังอายคนะของพระพุทธองค์”
(บุญธรรม เทอดเกียรติชาติ :
มิตินิคของมายา)

3.4 อริยสัจ

อริยะ แปลว่า ประเสริฐ สัจ แปลว่า ความจริง อริยสัจ 4 จึงหมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของผู้ประเสริฐ (พระอริยะ) ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นผู้ประเสริฐ (พระอริยะ) 4 ประการ คือ

3.4.1 ทุกข์ (ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพลาดจากสิ่งที่น่ารัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานจันท์ 5 เป็นทุกข์)

3.4.2 ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา)

3.4.3 ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรากตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกยึดม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ คือ นิพพาน)

3.4.4 ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมีองค์ 8 นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา¹)

อริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงสังขธรรมและจริยธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ครอบคลุมหลักธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนา สังขธรรมและจริยธรรมในพระพุทธศาสนาสามารถสังเคราะห์ลงในอริยสัจ 4 ทั้งสิ้น สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า

¹ พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปรยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. 2518. หน้า 120-121.

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่เกี่ยวไปบนพื้นแผ่นดินทั้งสิ้นทั้งปวง ย่อมประชุมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างกล่าวได้ว่าเป็นยอดเยี่ยมในบรรดารอยเท้าเหล่านั้น โดยความมีขนาดใหญ่ผืนใด กุศลธรรมทั้งสิ้นทั้งปวงก็สงเคราะห์ลงในรอยสัตว์ 4 ตัวนั้น”¹

มีพระพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งยืนยันว่า การตรัสรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริงทำให้พระพุทธองค์ได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย การรู้การเห็นของเราตามความเป็นจริงครบ 3 ปริวัฏ 12 อากาโร ในเรื่องอริยสัจ 4 เหล่านี้ยังไม่บริสุทธิ์แจ่มชัดครบใด ครบนั้นเราก็กังการปฏิบัติไม่ได้ว่าเราได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ”²

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) อธิบายถึงความสำคัญของอริยสัจ 4 ว่าเป็นประมวลธรรมในพระพุทธศาสนา และเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ดังนี้

พระพุทธศาสนาทั้งสิ้นนั้น ประมวลเข้าใจสังจะทั้ง 4 ทุกขสังจะนั้นเป็นปริยัญเฉยธรรม คือ ธรรมที่พึงกำหนดรู้ให้รอบคอบ สมุทัยนั้นเป็นปทานัตถัพพธรรม คือ ธรรมที่พึงละ นิโรธนั้นเป็นสังกาคัตถัพพธรรม คือ ธรรมที่พึงกระทำให้แจ้ง มรรคนั้นเป็นภาวัตถัพพธรรม คือ ธรรมที่พึงอบรมทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น ดังนั้นเป็นประมวลพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น และประมวลหน้าที่ที่กระทำในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น จำเพาะข้อ 4 คือ มรรคนั้นก็เป็นประมวลของกุศลธรรมทั้งสิ้น ที่พึงปฏิบัติ อันเรียกว่า ภาวัตถัพพธรรม ธรรมที่พึงให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้นทั้งนั้น คือ สมกสิ ปัญญา หรือโอวาทะ 8 ที่เรียกว่า เป็นหัวใจพระพุทธศาสนาทั้งนั้น ก็หมายถึงเป็นหัวใจของกุศลธรรมทั้งสิ้น อันเป็นปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นข้อที่ 4 ของอริยสัจทั้ง 4³

¹ พระราชวรมุนี (ประยูรสิทธิ์ ปยุตฺโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 920..

² แหล่งเดิม.

³ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). หัวใจพระพุทธศาสนา. 2536. หน้า 20-21.

เนื่องจากอริยสัจ 4 เป็นสังขธรรมและจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ผู้รู้และปฏิบัติตามอริยสัจ 4 ย่อมสามารถแก้ปัญหาหรือคับทุกข์ได้สิ้นเชิง หรือสามารถพัฒนาชีวิตและสังคมได้สูงสุด ด้วยสติปัญญาความสามารถของมนุษย์เอง

อริยสัจ 4 จึงเป็นสังขธรรมและจริยธรรมที่มีประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนามนุษย์และสังคม

อริยสัจ 4 ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

บทบรรยายในเรื่องแสงวารินของฉันท อรมุท กล่าวถึงอริยสัจ 4 ว่าเป็นสังขธรรมอันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ในคืนวันเพ็ญเดือน 6 ที่ได้ค้นโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา มีองค์ธรรม 4 ประการ คือ ความทุกข์ ความเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคที่ดำเนินไปถึงความดับทุกข์ ความไม่รู้ในอริยสัจ 4 ทำให้มนุษย์หลงอยู่ในมายา ตกอยู่ในห้วงทุกข์ดังนี้

ท่านผู้เจริญ สิ่งทีปรากฏจากภยากคือสิ่งใด สิ่งนั้นคือสังขธรรมอันพระมหากษัตริย์เจ้า ได้ทรงพบก่อนผู้อื่นใด ในราตรีแห่งเพ็ญไฟศกขปุณมีภายใต้วงแห่งอัสดัตตะพฤษโปธิ์ใบไคด้ฝั่งเนรัญชรา ท่านผู้เจริญ วิริยะอุคตสาหะโครเด่าจะเสมอเหมือนด้วยพระพุทธองค์ก็และสังขธรรมอันเป็นไฉน พระพุทธองค์ทรงดำรัสสังขธรรม ได้แก่ ความทุกข์ ความเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และอริยมรรคที่ดำเนินไปถึงความดับแห่งทุกข์ทั้งสิ้น เป็นสังขธรรม เป็นความจริงอันประเสริฐที่มีอยู่ในโลก

ท่านผู้เจริญ ก็เพราะมนุษย์ไม่รู้แจ้งสังขธรรมความจริงอันประเสริฐนี้ มนุษย์จึงหลงอยู่ในมายา ความรัก ความหลง บางคนก็ต้องจบชีวิตลงเพราะหลงในมายาความรักนั้นดังท่านจะเห็นได้จากเรื่อง “แสงวาริน” ซึ่งเราจะได้นำเสนอท่านเป็นลำดับต่อไป

(ฉันท อรมุท : แสงวาริน)

3.5 นิพพาน

นิพพานหรือวิมุตติ เป็นจุดมุ่งหมายหรือแก่นสารของพระพุทธศาสนา ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลายอยู่ประพาศพิภพจรจร มีสิกขาเป็นอนิสงส์ มีสติเป็นอธิปไตย มีปัญญาเป็นยอด มีวิมุติเป็นแก่นสาร”¹

“มหาสมุทรมึรส ๆ เคี้ยว คือ รสเค็มฉ้นโค ชรามวินัยก็มีรส ๆ เคี้ยว คือ วิมุติรส ฉ้นฉ้น”²

“ธรรมทั้งปวงมีวิมุติเป็นแก่นสาร มีวิมุติเป็นสาระ”³

มีพระพุทธพจน์กล่าวถึงความหมาย หรือนิยามของนิพพานไว้หลายความหมาย เช่น “นิพพานคือความสิ้นราคะ สิ้นโทสะ สิ้นโมหะ นิพพานคือ ความดับแห่งภพ นิพพานคือ ความสิ้นตัณหา นิพพานคือจุดจบของความทุกข์ นิพพานคือความดับกิเลสและกองทุกข์”⁴

ในคัมภีร์รุ่นรองและอรรถกถาฎีกาส่วนมากให้คำนิยามของนิพพานว่า “ไม่มีตัณหา เป็นเครื่องร้อยรัด หรือออกไปแล้วจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้กับภพ”⁵

เนื่องจากนิพพานเป็นความดับกิเลสหรือความดับทุกข์ นิพพานจึงเป็นความสุขซึ่งเป็นที่ปรารถนา เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของทุกชีวิตทุกสังคม นิพพานจึงเป็นสังขธรรมที่มีคุณค่าสูงสุดต่อชีวิตและสังคม

นิพพานปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตะลุมบางเรื่อง ดังตัวอย่าง

เรื่องมัจจุราชนั่งรถของฉ้น อรมุต ตอนบรรยายการบำเพ็ญพรตของพระรุคงค์ กล่าวถึงนิพพานว่า เป็นความหลุดพ้นจากความทุกข์ และเป็นความสุขสบาย ดังนี้

¹ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). เทคโนโลยีกับศาสนา. 2530. หน้า 5.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. 2525. หน้า 232.234.

⁵ แหล่งเดิม.

“พระรูดงค์ทรงพรตหมคกิเลส
สิ้นราคะละพศหมคมลทิน
สละชีพริบเร่งเพ่งพินิจ
ต่อตัวตายหมายประโยชน์โพธิญาณ

บำเพ็ญเพศภวานารักษาศีล
ไม่ยาคิ้นอยู่ในห้วงแห่งบ่วงมาร
ประกอบกิจเพียรทำกรรมฐาน
เข้านิพพานพ้นทุกข์สนุกสบาย”
(ฉันทน์ อรมุต : มัจจุราชเล่นกล)

เรื่องก่อนตะวันจะลับฟ้าของฉันทน์ อรมุต ตอนบรรยายสภาพและพฤติกรรมของพระเจ้ากรุงสุรเสน ซึ่งกระทำผิดพลาดออกบวช กล่าวถึงนิพพานว่า เป็นโลกุตระธรรม ซึ่งนำตนให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ดังนี้

“พระเจ้ากรุงสุรเสนสละยศ
มีความหลังฝังนึกฉนิกใน
เป็นความผิดคิดสละระทดแท้
บำเพ็ญพรตปลดเปลื้องเรื่องภวานา
ความตั้งใจโคกรรมที่ทำผิด
ทั้งจะได้ฝ่ายประโยชน์โพธิญาณ
ออกรูดงค์องค์เดียวเที่ยววงกลด
หมายโลกุตระธรรมเพื่อนำตน

มาทรงพรตภวานาอยู่ป่าใหญ่
มันฝังใจจำมั่นทุกวันมา
ตั้งใจแน่ออยู่ในไตรสิกขา
เป็นส่วนอนาสิงส์ถึงซึ่งวิญญาน
แผ่อุทิศตั้งสังจ้อธิษฐาน
ทิ้งหลักฐานทรัพย์สินสิ้นกังวล
ประพศพรตภวานาหากุศล
ให้หลุดพ้นจากห้วงแห่งบ่วงมาร”
(ฉันทน์ อรมุต : ก่อนตะวันจะลับฟ้า)

เรื่องกามเทพหลวงของฉันทน์ อรมุต บรรยายกิจวัตรของแม่ชีคุณฐิติ และกล่าวถึงนิพพานว่าเป็นความหลุดพ้นจากวิภูสงสาร หรือความหลุดพ้นทุกข์ ดังนี้

“ฝ่ายชีนางวางกลดให้บคบัง
ครั้นสิ้นสวดกรวดน้ำไปตามกิจ
ให้มนุญย์ครุฑาวาสุกรี
ไม่พ่นพระอนิจจังยังไม่ดู
เมื่อแผ่นดินดินทะเลเมรุไกร
เป็นวิสัยไตรภพจบจังหวัด
ที่พ้นทุกข์สุขโขมโหฬาร

แล้วเข้านั่งภวานาประสาธน์
ตั้งอุทิศแผ่กุศลบุญราศี
ผู้ยังมีทุกข์โศกและโรคภัย
ถึงอายุนานนับอสงไขย
เพลิงประลัยทำลายก็วายปราณ
ย่อมเวียนวายในวิภูสงสาร
คือนิพพานพูนสวัสดิ์กำจัดภัย”
(ฉันทน์ อรมุต : กามเทพหลวง)

เรื่องน้องแก้วของฉันทน์ อรมุต บรรยายสภาพชีวิตมนุษย์ว่าต้องเกิดตายว่ายวนอยู่ในวัฏสงสารและบรรยายสภาพนิพพานว่า เป็นฝั่งอันเกษม (หลุดพ้นจากวัฏสงสาร) ดังนี้

ผลที่สุด ชีวิตของพระเจ้าเทวารินก็มาติดลงด้วยมือของยักษ์เกษโดกัณฑ์ อสูรผู้มีชีวิตอยู่อย่างประหลาด ไม่มีใครคิดมาก่อนเลยว่าชีวิตของจอมคนจะมจอบลงอย่างนี้ มนุษย์เราไม่ว่าจะเกิดในชาติชั้นวรรณะใด จุดจบของชีวิตคือความตาย จะตายดีตายร้าย ตายน้ำตายบกก็ต้องตายด้วยกันทั้งสิ้น สัพพัง เพทะ ปริณัตถ์ เอวัง มัจฉานะ ชีวิตัง พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบชีวิตของสัตว์โลกว่าเหมือนภาชนะดินซึ่งมีความแตกสลายในที่สุด ร่างกายเราก็เปรียบเสมือนเรือรั่ว โยนสงสารที่เราจะต้องเวียนว่ายตายเกิดนั้น ท่านเปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่ พระนิพพานท่านเปรียบเหมือนฝั่งอันเกษมสุข เราทุกคนกำลังพายเรือรั่วคือร่างกาย ข้ามโชนสงสารไปสู่ฝั่งพระนิพพาน แต่เรือคือสังขารแห่งร่างกาย เราจะต้องจมลงเสียก่อนที่จะถึงฝั่ง ซึ่งอยู่ไกลออกไปจนมองไม่เห็น หิ้ง ๆ ที่รู้ว่าเรือเราจะล่ม หิ้ง ๆ ที่รู้ว่าเราจะจมน้ำตาย แต่ส่วนมากเราประมาทเสีย ไม่ค่อยคิดเตรียมตัวไว้ต่อสู้กับเหตุการณ์ ไม่คิดเตรียมเครื่องชูชีพใส่เรือไว้ เพราะเมื่อเรือล่มเข้าจริง ๆ จะได้คว้าเอาเครื่องชูชีพอาศัยว่ายนน้ำต่อไปจนกว่าจะถึงฝั่ง ก็เมื่อร่างกายเปรียบเหมือนเรือรั่ว วัฏสงสารเปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่ พระนิพพานเปรียบเหมือนฝั่งอันเกษมสำราญแล้ว เครื่องชูชีพก็คือ บุญกุศลนั้นแหละครับท่าน เมื่อตายแล้วเราจะนำอะไรไปไม่ได้ ทรัพย์สมบัติก็ดี ร่างกายเราก็คือ เป็นวัตถุอันเหยาบ เราได้มาจากโลกคือ แผ่นดินนี้ เวตาจากโลกนี้ไปเราก็ติ้งไว้ที่แผ่นดินนี้ สิ่งที่จะนำไปในปรโลก คือ บุญกุศล เราได้อาศัยบุญกุศลนี้แหละเป็นเครื่องชูชีพว่ายข้ามแม่น้ำ คือ วัฏสงสารไปสู่ฝั่ง คือ พระนิพพานได้ครับท่าน

(ฉันทน์ อรมุต : น้องแก้ว)